

Проект

**Стратегія
національної екологічної політики
на 2010-2020 роки**

ЗМІСТ

ПРЕАМБУЛА.....	4
I. НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ	6
1.1. Якість атмосферного повітря.....	6
1.1.2. Характеристика існуючих проблем та тенденцій	8
1.1.3. Цілі	8
1.2. Водні ресурси і якість води	11
1.2.1. Характеристика існуючої ситуації	11
1.2.2. Характеристика існуючих проблем і тенденцій.....	13
1.2.3. Цілі	14
1.3. Земельні ресурси і охорона ґрунтів	16
1.3.1. Характеристика існуючої ситуації	16
1.3.2. Характеристика існуючих проблем і тенденцій.....	18
1.3.3. Цілі	19
1.4. Поводження з відходами	20
1.4.1. Характеристика існуючої ситуації	20
1.4.2. Характеристика існуючих проблем і тенденцій.....	22
1.4.3. Цілі	23
1.5. Біорізноманіття і природоохоронні території	25
1.5.1. Характеристика існуючої ситуації	25
1.5.2. Характеристика існуючих проблем і тенденцій.....	26
1.5.3. Цілі	27
1.6. Зміни клімату	29
1.6.1. Характеристика існуючої ситуації	29
1.6.2. Характеристика існуючих проблем і тенденцій.....	31
1.6.3. Цілі	32
II. ЕКОЛОГІЯ І ЕКОНОМІКА.....	33
2.1. Екологія і промисловість	33
2.1.1. Характеристика існуючої ситуації	33
2.1.2. Характеристика існуючих проблем і тенденцій.....	35
2.1.3. Цілі	36
2.2. Екологія і енергетика	38
2.2.1. Характеристика існуючої ситуації	38
2.2.2. Характеристика існуючих проблем і тенденцій.....	40
2.2.3. Цілі	40
2.3. Екологія і транспорт	42
2.3.1. Характеристика існуючої ситуації	42
2.3.2. Характеристика існуючих проблем і тенденцій.....	44
2.3.3. Цілі	45
2.4. Екологія та сільське господарство.....	46
2.4.1. Характеристика існуючої ситуації	46
2.4.2. Характеристика існуючих проблем і тенденцій.....	47
2.4.3. Цілі	48
2.5. Екологія і лісове господарство.....	50
2.5.1. Характеристика існуючої ситуації	50
2.5.2. Характеристика існуючих проблем і тенденцій.....	52

2.5.3. Цілі	53
2.6. Біобезпека	55
2.6.1. Характеристика існуючої ситуації	55
2.6.2. Характеристика існуючих проблем і тенденцій.....	56
2.6.3. Цілі	57
2.7. Надзвичайні ситуації	58
2.7.1. Характеристика існуючої ситуації	58
2.7.2. Характеристика існуючих проблем і тенденцій.....	60
2.7.3. Цілі	61
III. ІНСТРУМЕНТИ І МЕХАНІЗМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ.....	63
3.1. Інституційна спроможність	63
3.2. Екологічне законодавство і перспективи його наближення до Директив ЄС	66
3.3. Економічні механізми і фінансування природоохоронної діяльності	69
3.4. Екологічний моніторинг стану довкілля та контроль за дотриманням природоохоронного законодавства.....	72
3.5. Екологічна освіта, просвіта та інформування громадян і забезпечення участі громадськості у прийнятті рішень	74
3.6. Екологічна освіта та наукове забезпечення реалізації національної екологічної політики	76

ПРЕАМБУЛА

Національна екологічна стратегія складається з трьох частин, які визначають цілі щодо забезпечення якісного стану окремих компонентів навколишнього природного середовища, актуальні завдання для врахування природоохоронних питань в галузевих програмах і основні інструменти екологічної політики, які сприятимуть реалізації визначених завдань. При формулюванні цілей Національної екологічної стратегії України на період до 2020 р. максимально враховувались вимоги ЄС в сфері довкілля, а також питання, які обговорюються в ході переговорів між Україною та ЄС про укладення Угоди про асоціативне членство. Беручи до уваги існуючу економічну ситуацію, важливими завданнями в ході опрацювання Стратегії було поєднання завдань економічного розвитку з дотриманням екологічних вимог і врахуванням соціальних питань, а також включення екологічних питань до стратегій секторального розвитку.

Національна екологічна стратегія базується на принципах:

- сталого розвитку
- відповідальності за порушення екологічного законодавства
- попередження і прогнозування екологічних ризиків
- інтеграції екологічних питань в секторальну політику
- встановлення реальних цін за користування природними ресурсами та за забруднення довкілля
- інформування громадськості про стан довкілля і забезпечення її участі у прийнятті рішень.

Дані принципи, зазначені цілі, інструменти повинні враховуватись і деталізуватись під час розробки Національних екологічних планів дій та інших екологічних документів, зокрема, секторальних програм, розробки механізмів і заходів їх впровадження.

При розробці Національних екологічних планів дій пропонується орієнтуватись на наступні основні цільові показники:

1. До 2020 року забезпечити відповідність якості атмосферного повітря в містах встановленим нормам та гарантувати поінформованість населення щодо стану атмосферного повітря.
2. До 2020 року забезпечити відповідність якості питної води і очищення стічних вод встановленим нормам.
3. До 2020 р. зменшити кількість відходів які захороняються на полігонах ТПВ до 50% від загальної кількості відходів захоронених у 2000 р. і створити інфраструктуру щодо сортування та переробки відходів.
4. До 2020 р. обґрунтувати, зарезервувати та надати статус 10,4 % заповідних територій суші, а також 10% морських природно-заповідних територій, на яких біорізноманіття збережено в природному стані.
5. До 2015р. запровадити заходи щодо повного контролю за вивільненням ГМО в навколишнє середовище і забезпечити інформування населення про вміст ГМО в продукції, що виробляється, ввозиться, використовується та споживається на території України.
6. Скоротити викиди парникових газів мінімум на 20 відсотків від обсягів 1990 року до 2020 року і досягти збільшення виробництва електроенергії з відновлюваних джерел в Україні до 12,5% від загального обсягу.
7. До 2020 р. провести повне очищення забруднених земель, які мають суттєвий вплив на якість водних ресурсів і забезпечити дотримання темпів відновлення деградованих земель
8. До 2020 р. зупинити тенденції щодо втрат родючості земель.

9. З 2012 р. забезпечити збільшення загальної площі лісів та інших земель, вкритих лісовою рослинністю на 40 тис. га щорічно.
10. До 2020 р. забезпечити повне виконання Україною міжнародних зобов'язань щодо охорони транскордонних водотоків і морів.

Реалізація Стратегії вимагатиме значної кількості заходів та ресурсів – інституційних та фінансових. Враховуючи обмеженість ресурсів які асигнуються на природоохоронні заходи, необхідним є першочергове вирішення питань, які матимуть суттєвий вплив на покращення екологічної ситуації. Тому Стратегія фокусується на заходах:

- спрямованих на подолання суттєвих загроз для здоров'я людей (в першу чергу, будучи спрямовані на території, де техногенний вплив на довкілля є критичним щодо якості питної води і стану атмосферного повітря, а також галузі промисловості, які є найбільшими забруднювачами довкілля);
- спрямованих на зменшення загрози втрати біорізноманіття чи природних ресурсів;
- що матимуть значний позитивний соціальний вплив (населення великих міст);
- які за наявного фінансування здатні найефективніше вплинути на покращення екологічної ситуації;
- для реалізації яких вже існують людські та технічні ресурси (швидка реалізація);
- пов'язані з виконанням міжнародних зобов'язань, а також з перспективами євроінтеграції.

Результативність запропонованих заходів можна буде визначити через підвищення економічної ефективності ключових секторів економіки (енергетика, транспорт, промисловість, сільське господарство, комунальне господарство) поєднану зі зменшенням негативного впливу на довкілля.¹

Дана Стратегія охоплює лише ключові цілі і завдання, а також інструменти необхідні для їх реалізації. Наступні кроки щодо реалізації Стратегії включають розробку детальних планів дій (національних, регіональних, місцевих, довгострокових, середньострокових та короткострокових) на основі цілей та пріоритетних заходів, визначених в Стратегії.

Опрацювання Національного екологічного плану дій передбачатиме:

1. Проведення відповідних консультацій, оцінка затрат на реалізацію запропонованих заходів, визначення джерел фінансування, а також оцінка можливого впливу на державний та приватний сектори.
2. Проведення детальної оцінки вартості правових, інституційних та інвестиційних затрат для реалізації екологічних вимог ЄС в контексті нового договору України-ЄС.
3. Місцеві умови визначатимуть підходи та заходи для покращення екологічної ситуації. Тому ряд заходів має бути розроблено та впроваджено через місцеві програми.

---

¹ Принцип розділення «декаплінгу» (економічне зростання повинно супроводжуватись зменшенням використання природних ресурсів і енергії, а також впливу на довкілля).

I. Навколишнє середовище

1.1. Якість атмосферного повітря

1.1.1. Характеристика існуючої ситуації

Станом на 2006р. в Україні зареєстровано 11000 підприємств, які генерують викиди в атмосферне повітря і 5,4 млн. пасажирських та 1,5 млн вантажних одиниць автотранспорту. За даними моніторингу 2006 р., в атмосферному повітрі визначався вміст 32-х забруднюючих речовин, включаючи бенз(а)пірен і важкі метали. Основними забруднюючими елементами атмосферного повітря є пил (27%), окиси азоту (близько 23%), окис вуглецю (близько 14%), сірчистий газ (близько 9%). Зазначені речовини є основними складовими викидів підприємств паливно-енергетичного комплексу, обробної та добувної промисловості, транспортних засобів та сільського господарства. Основними забруднювачами повітря країни у 2007р. були підприємства переробної та добувної промисловості (відповідно 37% та 21% шкідливих викидів) та підприємства-виробники електроенергії, газу та води (34%). Від роботи двигунів пересувних джерел забруднення у 2007р. в повітря надійшло 2,6 млн.т шкідливих речовин (%), переважна частина з яких (2294,4 тис.т, або 89,4%) – це викиди автомобільного, 70,2 тис.т, або 2,7% – залізничного, 19,7 тис.т, або 0,8% – водного, 13,3 тис.т, або 0,5% – авіа-ційного транспорту та 169,1 тис.т, або 6,6% – виробничої техніки. Із загальної кількості близько 1,6 млн.т забруднювальних речовин викинуто автомобілями, що перебувають у приватній власності населення. Відповідно до діючого законодавства, з 1 січня 2006 року норми викидів від легкових і вантажних автомобілів ввезених на територію України повинні відповідати рівню не нижче Євро2. Для автомобілів спеціального призначення ця норма введена з 1 січня 2007 року. Країни ЄС з 1.09.2009 почнуть впровадження стандарту Євро 5. В Україні заборонено використання етильованого бензину проте вміст сірки в пальному перевищує діючі європейські стандарти.

Високий рівень забруднення атмосферного повітря відзначено у місцях концентрації підприємств коксохімічної, металургійної, та хімічної промисловості, а також за рахунок автотранспорту. Максимальні концентрації забруднюючих речовин перевищували 5 ГДК (рівень високого забруднення) в трьох містах: у Києві, Харкові і Красноперекоську, а в 22-х містах рівень забруднення повітря був вищий за середній рівень по країні. Внесок автотранспорту у забруднення атмосферного повітря великих міст, зокрема, таких як Харків, Запоріжжя, Донецьк, Дніпропетровськ, Львів становить більше 50%.

Концентрація радіоактивних елементів як природного, так і штучного походження в приземному шарі атмосфери знаходиться в стабільному стані. У відповідності до вимог Монреальського протоколу Україна припинила виробництво та використання озоноруйнівних речовин.

Інституційна структура

Державне управління в галузі охорони атмосферного повітря здійснюють Кабінет Міністрів України, Міністерство охорони навколишнього природного середовища, Міністерство охорони здоров'я та їх територіальні управління. На регіональному і місцевому рівнях питання пов'язані з якістю атмосферного повітря є у компетенції Ради Міністрів АР Крим, місцевих Державних адміністрацій, місцевих органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування.

Законодавство

Питання якості атмосферного повітря регулюються Законом України «Про охорону атмосферного повітря» № 2707-ХІІ від 16.10.1992 і іншими законами та підзаконними актами. Для вирішення завдань охорони атмосферного повітря на національному рівні за період з 2003 по 2008 р.р. було прийнято ряд законів та нормативних актів, зокрема, Постанова КМ України «Про затвердження Порядку функціонування національної системи оцінки антропогенних викидів та абсорбції парникових газів, які не регулюються Монреальським протоколом про речовини, що руйнують озоновий шар, № 554 від 21 квітня 2006 р., Розпорядження КМ України N 610-р від 15 жовтня 2003р. «Про схвалення Концепції реалізації державної політики щодо скорочення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, які призводять до підкислення, евтрофікації та утворення приземного озону».

Міністерство транспорту й зв'язку України розробило проект закону про внесення змін у Закон "Про деякі питання ввозу на територію України транспортних засобів". Відповідно до законопроекту, на митну територію України допускається пропуск транспортних засобів, у випадку їхньої відповідності екологічним нормам ЄС, а саме Євро3 - з 1 липня 2009 року, Євро4 - з 1 липня 2011 року і Євро5 - з 1 січня 2014 року, що уможливило збільшення кількості вживаних автомобілів і пов'язаний з цим ріст емісій.

На місцевому рівні органами місцевого самоврядування ряду великих промислових міст було розроблено екологічні програми, однією з цілей яких є покращення якості атмосферного повітря. Серед них «Програма виходу з екологічної кризи м. Запоріжжя на період 2001—2010 рр.», «Програма охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки Донецької області», «Програма виходу з екологічної кризи 2006-2010 рр. міста Дніпродзержинськ», «Програма виходу з екологічної кризи м. Кривий Ріг», «Екологічно чистий транспорт одеситам», «Програма охорони й оздоровлення природного середовища міста Маріуполь».

Фінансування

Фінансування заходів реалізації державної політики щодо скорочення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря здійснюються за рахунок коштів підприємств, а також фондів охорони навколишнього природного середовища всіх рівнів, інвестицій, коштів програм допомоги Європейського Союзу Україні та з інших джерел.

З метою охорони атмосферного повітря та клімату у 2007 році підприємства здійснили 692 заходи, на які було витрачено 965,8 млн.грн. Впровадження природоохоронних заходів сприяло зменшенню надходжень забруднюючих речовин в атмосферне повітря на 73,4 тис.т.

Надходження в державний бюджет за забруднення атмосферного повітря забезпечуються за рахунок підприємств у вигляді:

- збору за забруднення навколишнього природного середовища, що включає збір за забруднення атмосферного повітря стаціонарними та пересувними джерелами забруднення і розраховується на основі фактичних обсягів викидів в межах лімітів (платежі за викиди в межах ліміту відносяться до валових витрат). В 2007 р. сплачено 558,7 млн.грн ;
- платежів за перевищення дозволених лімітів викидів, що стягуються з прибутку підприємств;

- відшкодування збитків, заподіяних внаслідок порушення законодавства про охорону атмосферного повітря.

Законодавством також передбачено можливість

- надання підприємствам, установам, організаціям та громадянам - суб'єктам підприємницької діяльності кредитних пільг (здешевлення кредитів) за рахунок коштів з Фондів охорони навколишнього природного середовища у разі впровадження природоохоронних заходів з метою скорочення викидів забруднюючих речовин та зменшення рівнів впливу фізичних і біологічних факторів на атмосферне повітря;
- участь державного та місцевих бюджетів (Державного та місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища) у фінансуванні екологічних заходів (так, наприклад, «Програма Екологічно чистий транспорт одеситам» передбачає фінансування в розмірі 145 млн. грн. з місцевого бюджету).

1.1.2. Характеристика існуючих проблем та тенденцій

Результати перевірок підприємств і стаціонарних джерел організованих викидів показують збільшення кількості випадків перевищень нормативів викидів у порівнянні з 2005 р. від підприємств на 3,8%, від джерел викидів на 1,5%. Останніми роками має місце збільшення неврахованих викидів забруднюючих речовин. Головними причинами, що обумовлюють незадовільний стан якості атмосферного повітря населених пунктів є недотримання підприємствами технологічного режиму експлуатації пилогазоочисного устаткування; невиконання у встановлені терміни заходів по зниженню обсягів викидів до нормативного рівня; низькі темпи впровадження сучасних технологій очищення викидів; неефективне очищення викидів підприємств від газоподібних домішок; відсутність санітарно-захисних зон між промисловими об'єктами та житловою забудовою. Негативного впливу через забруднення повітря зазнає населення, яке мешкає на межі санітарно-захисних зон промислових підприємств.

За останні роки значне збільшення викидів забруднюючих речовин спостерігалось у всіх містах України, в першу чергу, через збільшення кількості автотранспорту, зокрема, застарілого (35% автомобілів експлуатується більше 10 років). Обсяги викидів забруднюючих речовин (оксид вуглецю, вуглеводнів, оксиди азоту, сажа, діоксид сірки) від пересувних джерел (автомобільного, залізничного, авіаційного та водного транспорту) щорічно збільшуються приблизно на 2,5% через збільшення кількості автомобілів. Має місце тенденція коли темпи зростання кількості автомобілів перевищують темпи будівництва та ремонту доріг. Це призводить до підвищеної щільності транспортних потоків (особливо у містах), що, в свою чергу, викликає перевищення дозволених концентрацій забруднюючих речовин у повітрі. Дана ситуація погіршується через використання неякісного пального.

Повітряний простір Зони Відчуження Чорнобильської АЕС є надзвичайно динамічним середовищем. Як показують результати багаторічного моніторингу, існує постійна загроза активізації джерел радіаційного забруднення, яка іноді навіть і відбувається в невеликих масштабах (при виникненні незначних шквалів, пилових бур, пожеж) в результаті підняття з підстилаючих поверхонь у повітря значної кількості радіонуклідів або викидів.

1.1.3. Цілі

Враховуючи темпи погіршення якості повітря в урбанізованих територіях через зростання кількості автотранспорту, низькі темпи впровадження на підприємствах сучасних

технологій очищення викидів і низьку якість пального основними завданнями в сфері охорони атмосферного повітря є:

Покращення якості атмосферного повітря в містах необхідно, спільно з місцевими органами влади, здійснити ряд комплексних заходів, що стосуються оптимізації моніторингу і контролю за якістю атмосферного повітря в містах, реалізації відповідних заходів та інформування населення. В першу чергу, необхідно визначитись щодо доцільності застосування підходів ЄС відносно моніторингу і оцінки якості повітря зокрема щодо таких забруднюючих речовин як двоокис сірки, двоокис азоту та оксидів азоту, твердих частинок (PM10 та PM2,5), свинцю, бензолу, окису вуглецю, озону, миш'яку, кадмію, ртуті, нікелю та ароматичних вуглеводнів.²³ На основі існуючих даних моніторингу якості повітря необхідно провести зонування території України. Зазначене зонування має переглядатись, принаймні, кожні п'ять років, а у випадку значного підвищення концентрацій забруднюючих речовин, частіше. Плани щодо покращення якості повітря в зонах і агломераціях повинні містити заходи, що стосуються контролю та, в надзвичайних випадках, обмеження виробничої діяльності. В першу чергу, рекомендується розпочати реалізацію заходів щодо покращення якості атмосферного повітря в містах та агломераціях з населенням понад 1 мільйон та в містах з високим рівнем техногенного навантаження. Плани підвищення якості повітря найбільш забруднених зон і агломерацій повинні бути спрямовані на захист уразливих груп населення, у тому числі дітей. Необхідно забезпечити надання екологічної інформації про якість атмосферного повітря громадськості, організаціям, які представляють інтереси вразливих груп населення, органам охорони здоров'я та заздалегідь інформувати відповідні промислові підприємства⁴ про перспективні зміни вимог щодо якості повітря.

Покращення якості пального, а також його раціонального використання. В першу чергу, це стосується регулювання зменшення вмісту сірки в пальному⁵ на рівні 10 мільйонних частин маси пального, з подальшою повною заборонаю використання мазуту і дизельного пального, вміст сірки в яких перевищує встановлені концентрації. З цією метою, необхідно запровадити систему моніторингу якості пального. Важливими завданнями щодо зменшення **викидів летючих органічних сполук (VOC) зі сховищ нафтопродуктів**, їх транспортування та розвантаження є запровадження відповідних технологічних заходів.⁶

З метою **зменшення викидів від транспортних засобів** необхідно 1) синхронізувати технологічні нормативи при виробництві певних категорій транспортних засобів в Україні у відповідності з діючими в ЄС стандартами Євро. З цією метою, необхідно встановити максимальні обсяги викидів щодо кожної з забруднюючих речовин для різних категорій нових транспортних засобів у відповідності до стандартів Євро. Починаючи з 2015р. зобов'язати виробників транспортних засобів встановлювати вбудовану системи діагностики викидів для певних категорій транспортних засобів;⁷ 2) запровадити пільгове оподаткування при придбанні нового транспортного засобу за умови добровільного припинення експлуатації автомобілів, що не відповідають стандарту Євро 5, 3)

² Директива 2008/50/ЄС про якість оточуючого повітря та чистіше повітря для Європи

³ Директива 2004/107/ЄС, яка стосується наявності миш'яку, кадмію, ртуті, нікелю та ароматичних вуглеводнів в оточуючому повітрі

⁴ В першу чергу ті, які зазначені в Директиві Ради 96/61/ЄС від 24 вересня 1996 року про попередження комплексних забруднень та контроль

⁵ Директива 1999/32/ЄС щодо зниження вмісту сірки у певних рідких паливах

Директива 2004/42/ЄС щодо обмеження викидів летючих органічних сполук через використання органічних розчинників у певних фарбах і лаках та матеріалах для повторної обробки/фарбування транспортних засобів та

Директива 94/63/ЄС щодо контролю за викидами летючих органічних сполук (VOC) зі сховищ нафти та при її транспортуванні з терміналів до сервісних станцій

⁷ Директива 98/70/ЄС що стосується якості бензину та дизельних палив, яка змінює Директиву 93/12/ЄС, до якої внесено поправки Директивами 2000/71/ЄС та 2003/17 і Регламентом (ЄК) 1882/2003

забезпечити пільгове оподаткування при покупці автомобілів, в яких застосовано інноваційні технології, що суттєво зменшують викиди в атмосферне повітря.⁸

Запровадження системи звітності щодо *використання обладнання з вмістом озоноруйнуючих речовин* і забезпечення його повної заміни.

---

⁸ Директива 98/70/ЄС, що стосується якості бензину та дизельних палив

Європейські норми викидів для бензинових (газолінових) пасажирських авто (гр./км)

Стандарт	CO	HC	HC+NOx	NOx	PM
Євро 1 (01.07.1992.)	3.16	-	1.13	-	-
Євро 2 (01.01.1996.)	2.2	-	0.5	-	-
Євро 3 (01.01.2000.)	2.3	0.2	-	0.15	-
Євро 4 (01.01.2005.)	1.0	0.1	-	0.08	-
Євро 5 (01.09.2009.)	1.0	0.1	-	0.06	0.005
Євро 6 (01.01.2014.)	1.0	0.1	-	0.06	0.005

Європейські норми викидів для дизельних пасажирських авто (гр./км)

Стандарт	CO	HC	HC+NOx	NOx	PM
Євро 1 (01.07.1992.)	3.16	-	1.13	-	0.18
Євро 2 (01.01.1996.)	1.0	-	0.9	-	0.1
Євро 3 (01.01.2000.)	0.64	-	0.56	0.5	0.05
Євро 4 (01.01.2005.)	0.5	-	0.3	0.25	0.025
Євро 5 (01.09.2009.)	0.5	-	0.23	0.18	0.005
Євро 6 (01.01.2014.)	0.5	-	0.17	0.08	0.005

1.2. Водні ресурси і якість води

1.2.1. Характеристика існуючої ситуації

За рівнем раціонального використання водних ресурсів та якості води, включаючи і наявність очисних споруд, Україна за даними ЮНЕСКО серед 122 країн світу посідає 95 місце. Водні ресурси України обмежені. За питомими величинами (на одного жителя) Україна відноситься до країн малозабезпечених поверхневими водними ресурсами. В Україні налічується 63119 річок, у тому числі великих (площа водозбору більше 50 тис. кв. км) - 9, середніх (від 2 до 50 тис. кв. км) - 81 і 63029 малих річок (менше 2 тис. кв. км). Загальна довжина річок становить 206,4 тис. км, з них 90% припадає на малі річки. По території України водні ресурси розподілені дуже нерівномірно. Враховуючи природнокліматичні умови водозабезпечення таких регіонів як Донбас, Харків, Кривбас, Херсон, Автономна Республіка Крим, подача води забезпечується за рахунок міжбасейнового перерозподілу водних ресурсів.

Практично всі поверхневі водні джерела і перший від денної поверхні водоносний горизонт забруднені. Головні забруднення – отрутохімікати, нафтопродукти, важкі метали, феноли. Випадки високих забруднень найчастіше фіксувались в річках басейнів Західного Бугу, Дунаю, Дністра, Південного Бугу, Дніпра, річок Приазов'я та Сіверського Дінця, а також Дніпровського, Канівського та Кременчуцького водосховищ. На даний час практично всі поверхневі води України відносяться до II - III, а подекуди і до IV та V класу якості. Із усієї кількості річкових басейнів України 8% знаходяться у доброму стані, 9% - у задовільному, 40% - у поганому, 26% у дуже поганому і 17% - у катастрофічному. Тобто, понад 80 % поверхневих водних об'єктів перебувають у стані, який можна назвати критичним. Найбільшими забруднювачами річок є комунальне і сільське господарство, хімічна, металургійна та видобувна промисловість. Оцінюючи екологічний стан басейнів Азовського та Чорного морів, можна констатувати високий рівень забруднення вод у їх прибережній смузі в порівнянні з віддаленими від берега моніторинговими точками.

У 2007р. із природних водних об'єктів було забрано 16,4 млрд. м³ води. З них, на виробничі потреби підприємств у 2007р. припало 56%, на побутово-питні потреби – 20%, зрошення – 15%, ставково-рибне господарство – 7% та на сільськогосподарське водопостачання – 2%. Потреби промисловості задовольнялися також шляхом залучення води в оборотні і повторно-последовні системи. Загальне водовідведення у 2007р. склало 8,9 млрд. м³. Протягом 2007р. у водойми скинуто 3,9 млрд.м³ забруднених стоків, з яких понад 60% недостатнього очищених, а решта надійшла у водойми без будь-якого очищення.

Питне водопостачання країни майже на 80% забезпечується за рахунок поверхневих вод. Якість води поверхневих водних об'єктів є вирішальним чинником санітарного та епідемічного благополуччя населення. Потенційні запаси поверхневих вод України становлять близько 209,3 куб. кілометра на рік, з яких лише 25% формуються в межах держави. Станом на 1 січня 2004 року централізованим питним водопостачанням забезпечено понад 70% населення України, зокрема, населення 100% міст, 89% (783 із 891) селищ міського типу, а також 20% (6 490 із 28 564) сільських населених пунктів. Системами водовідведення забезпечено 62% населення, в тому числі населення 94% -432 міст, 50%- 497 селищ міського типу і 3% -813 сільських населених пунктів. Найвищий рівень забезпеченості послугами водовідведення відзначено в Запорізькій, Дніпропетровській, Сумській і Херсонській областях, а найнижчий в Волинській і Рівненській. Контроль якості води за фізичними та хімічними показниками

ведеться на 507 створах. Крім того, у рамках радіаційного моніторингу вод водогосподарськими організаціями на 268 створах здійснюється контроль вмісту радіонуклідів у поверхневих водах. Вміст радіонуклідів у водоймах характеризується як стабільний, оскільки дані величини є значно нижчі від встановлених нормативів.

Стан і проблеми транскордонних водотоків є одними з ключових напрямків міжнародної співпраці. Технічна допомога у вирішенні даних питань була надана в рамках проектів Tacis і ПРООН-ГЕФ для вирішення екологічних проблем р.Дніпро, Дунай, Тиса. Прип'ять. Сіверський Донець, а також Чорного моря.

Інституційна структура

Державне управління в галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів здійснюється Кабінетом Міністрів України, Урядом Автономної Республіки Крим, місцевими Радами та їх виконавчими комітетами, Мінприроди України, Державним комітетом водного господарства України, Державною геологічною службою та їх органами на місцях. Хоча в ряді законодавчих документів зазначено, що управління здійснюється за басейновим принципом проте на практиці відбувається дублювання функцій створених басейнових управлінь і структур Державного комітету водного господарства України на місцях.

Державний облік поверхневих вод здійснюється Державною гідрометеорологічною службою України шляхом проведення постійних гідрометричних, гідрохімічних спостережень за кількісними і якісними характеристиками поверхневих вод. Державний облік підземних вод здійснюється Державною геологічною службою шляхом спостережень за кількісними і якісними характеристиками підземних вод

Законодавство

Основним законодавчим документом, який регулює питання раціональне використання, збереження і відтворення водоресурсного потенціалу є Водний Кодекс України № 213/95-ВР від 06.06.1995. За період з 2003 по 2008 р.р. було прийнято ряд законів та нормативних актів, зокрема, Закон України «Про Загальнодержавну програму "Питна вода України" на 2006-2020 роки», № 2455-IV, від 3 березня 2005 р., Постанова КМ України «Про затвердження плану заходів щодо поліпшення екологічної освіти, виховання населення, стимулювання та пропаганди ощадливого використання води» № 537-р. від 26 серпня 2003 р.

Виходячи з намірів щодо перспективного входження України в ЄС, доцільною вважається повніша адаптація національного законодавства до законодавства ЄС.⁹ Потребують узгодження суперечності у діючому законодавстві України, зокрема тому, що регулює питання охорони та використання прибережних територій та земель водного фонду, якості води придатної для купання, гармонізація підходів щодо проведення аналізу якості поверхневих вод питної води, користування підземними водами, та інш.

Фінансування

Фінансування заходів з модернізації інфраструктури водопостачання та водовідведення здійснюється комунальними підприємствами за рахунок платежів за водокористування і водовідведення, які надходять від водокористувачів і розраховані на основі тарифів і

---

⁹ Директива 2000/60/ЄС, яка встановлює рамки щодо дій Співтовариства у сфері політики використання водних ресурсів; Директива Ради 96/61/ЄС від 24 вересня 1996 року про попередження комплексних забруднень та контроль; Директива 91/271/ЄС про очищення міських стічних вод; Директива 80/788/ЄС про якість води, призначеної для людського споживання; Директива Ради 76/160/ЄС про якість води, призначеної для купання; Директива 91/676/ЄС, що стосується захисту води від забруднень, спричинених нітратами із сільськогосподарських джерел

обсягів фактично використаної води. Частково, заходи з модернізації інфраструктури водовідведення фінансуються з Державного Фонду охорони навколишнього природного середовища у складі Державного бюджету України. Реалізація заходів спрямованих на попередження паводків і перекидання вод з вододефіцитні регіони фінансується з державного бюджету в рамках затверджених цільових програм. За оцінками експертів, в Україні існуючі обсяги капіталовкладень в сфері водопостачання і водовідведення складають тільки 15–20% від необхідних. Існування субсидій і встановлення тарифів на водопостачання і водовідведення на рівні, що не покривають затрати на модернізацію відповідної інфраструктури, частково фінансування діяльності з модернізації інфраструктури також здійснюється за рахунок кредитів від комерційних банків. Державний Фонд охорони навколишнього природного середовища надає можливість здешевлення кредитів за рахунок покриття відсотків за право користування ними.

Фінансування заходів спрямованих на раціональне використання, охорону вод та відтворення водних ресурсів здійснюються з Державного Фонду охорони навколишнього природного середовища, і формується за рахунок зборів за спеціальне водокористування і скидання забруднюючих речовин та відшкодування збитків, заподіяних водним об'єктам у разі порушення вимог законодавства. Розмір збору за використання води і за скидання забруднюючих речовин визначається на основі нормативів збору, фактичних обсягів використаної води та обсягу скидів забруднюючих речовин, встановлених лімітів. Збори за використання води з водних об'єктів загальнодержавного значення зараховуються до державного бюджету, а збори за використання води з водних об'єктів місцевого значення надходять до республіканського бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів. Забезпечення повного використання зборів за спеціальне водокористування за прямим призначенням, а саме для стимулювання водоохоронної діяльності в межах річкового басейну є важливою передумовою завданням для реалізації екологічної політики в сфері раціонального водокористування і охорони вод.

1.2.2. Характеристика існуючих проблем і тенденцій

Аналіз екологічного стану водних ресурсів України дає підставу зробити висновок про екстенсивне водоспоживання майже в усіх галузях господарства (за запасами водних ресурсів у розрахунку на одиницю площі і на одного жителя Україна займає одне з останніх місць серед країн Європи, а за водоємністю валового суспільного продукту перевищує їх у кілька разів), зростання загальних обсягів непродуктивних витрат води, помітне скорочення потенціалу водних ресурсів внаслідок забруднення і виснаження водних джерел.

Нестача у більшості населених пунктів країни централізованого водопостачання і водовідведення, низька якість очищення зворотної води, незадовільний стан функціонуючих очисних споруд є основними причинами погіршення якості води у поверхневих водоймах. Потенційною загрозою ускладнення санітарно-епідемічної ситуації в окремих регіонах є низька якість питної води через незадовільний технічний стан та зношеність основних фондів систем питного водопостачання та водовідведення в містах (за оцінками експертів 10% трубопроводів досягли максимальної зношеності). Актуальною є потреба забезпечення централізованим питним водопостачанням жителів сільських населених пунктів. В окремих населених пунктах питна вода за фізико-хімічними характеристиками не відповідає існуючим вимогам, на багатьох джерелах та об'єктах питного водопостачання не дотримується режим зон санітарної охорони. Майже 1200 населених пунктів частково чи повністю забезпечуються привізною питною водою. На якість води впливає і високий рівень концентрації промислових

об'єктів на водозбірних територіях основних річок поєднаний з недосконалістю технологій очищення вод. Скиди з очисних споруд визначені як один з основних джерел забруднення поверхневих вод. Відсутність усереднювачів на підприємствах, де стічні води характеризуються високими концентраціями органічних речовин, є причиною залпових скидів. Висока сільськогосподарська освоєність території впливає на збільшення середньорічних показників вмісту у воді амонійного азоту, нітратів, фосфатів. Зокрема, це відзначено у водоймах і річках басейну Дніпра, який займає значну територію країни.

З 2004 року має місце тенденція до зростання забору води приблизно 6 % в рік. Зростання обсягів використання води в 2007 р. порівняно з 2006р. відбулося за рахунок збільшення її витрат на виробничі потреби (на 6,6%), зрошення (на 37,8%), ставково-рибне господарство (на 6,5%). У той же час, зменшились витрати води на побутово-питні потреби на 0,1 млрд.м³, (або на 4,6%), сільськогосподарські потреби (на 4,5%). Має місце збільшення втрат води в системах водопостачання, що складає 15% від обсягів забраної води. Позитивною тенденцією є зростання залучення для потреб промисловості води з оборотної і повторно-послідовної систем, частка яких у загальному обсязі використання води на виробництво зростає з 81% у 1990р. до 89% у 2007 році. За рахунок цього, протягом 2007р. було зекономлено 48,9 млрд.м³ свіжої води. Хоча обсяги загального водовідведення за останні роки є порівняно стабільними (2007р. - 8,9 млрд. м³, 2006 – 8,82 млрд. м³, 2005 – 8,92 млрд. м³), проте обсяги скинутих в поверхневі водні об'єкти забруднених вод, в тому числі неочищених, збільшились (2007 р. – 3,85 млрд. м³, в 2004 р. – 3,33 млрд. м³).

Майже ніде у водоохоронних зонах не витримується режим господарювання. Землі цих зон розорюються до урізу води. Там розміщуються тваринницькі ферми, літні табори худоби, пункти для приготування розчинів мінеральних добрив та отрутохімікатів, не проводяться належні агролісомеліоративні заходи. Це призводить до того, що водоохоронні зони майже ніде не виконують відведену їм роль буфера на шляху забруднень, а часто самі перетворюються в джерело забруднень. Забудова територій до врізу води обмежує доступ населення до водних об'єктів.

Актуальними проблемами щодо стану і використання транскордонних водотоків залишаються питання збереження біорізноманіття в дельті Дунаю пов'язані зі спорудженням транспортного коридору, паводки і забруднення промисловими і господарсько-побутовими стоками р.Тиса, забруднення Чорного і Азовського морів через аварійний вилив нафтопродуктів в 2008р. і від надходження недостатньо очищених каналізаційних стоків, питання стану гідротехнічних споруд на Дніпрі і його притоках.

1.2.3. Цілі

Збереження якості води і раціональне використання, збереження та відтворення водоресурсного потенціалу – є одними із найважливіших завдань політики в сфері управління водними ресурсами.

Важливим завданням у сфері водокористування і водозбереження є **покращення якості питної води**¹⁰ і забезпечення відповідності якості поверхневих вод встановленим нормативам шляхом:

Модернізації (у містах) і будівництва (у сільській місцевості) систем централізованого водопостачання і водовідведення;¹¹

¹⁰ Директива 98/83/ЄС про якість води, призначеної для людського споживання, до якої внесені зміни Регламентом 1882/2003..

- Зменшення надходження неочищених і недостатньо очищених промислових скидів у водойми;
- Зменшення надходження забруднюючих речовин від сільськогосподарських об'єктів (тваринницьких комплексів і ферм, дренажних вод зрошувальних систем);¹²
- Зменшення забруднення підземних вод через вплив гірничовидобувної, нафтопереробної промисловості.

З метою *підвищення раціонального водокористування* необхідно встановити цільові тарифи і збори за спеціальне водокористування і скидання забруднюючих речовин для різних секторів економіки, зменшити втрати води в системах водопостачання, сприяти освітньо-просвітницькій діяльності спрямованій на економію води.

Активізувати *транскордонне і регіональне співробітництво* України із сусідніми державами у сфері управління транскордонними водотоками і водними ресурсами шляхом покращення координації діяльності відповідних органів влади різних країн з питань раціонального водокористування та підвищення якості води.¹³ Вирішенню даних завдань сприятиме налагодження наукової співпраці і обмін інформацією з європейськими дослідницькими інституціями.

---

¹¹Директива 91/271/ЄЕС про очищення міських стічних вод, до якої внесені зміни Директивою 98/15/ЄС та Регламентом (ЄС) 1882/2003.

¹² Директива 91/676/ЄЕС, що стосується захисту води від забруднень, спричинених нітратами із сільськогосподарських джерел

¹³ Директива 2000/60/ЄС, яка встановлює рамки щодо дій Співтовариства у сфері політики використання водних ресурсів.

1.3. Земельні ресурси і охорона ґрунтів

1.3.1. Характеристика існуючої ситуації

Земельний фонд України складає 60,4 млн.га. В структурі земельних угідь найбільшою є питома вага сільськогосподарських земель – 42,9 млн. гектарів (71,1 відсотка), з них рілля – 32,4 млн. гектарів. Сільськогосподарська освоєність території становить 72%, а ступінь розораності земельної площі – 56%. Забудовані землі займають 2,5 млн. гектарів. Площі земель під об'єктами природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення займають 4,5% території країни. Найбільше таких земель у Криму, на заході та півночі країни. Україна має потужний оздоровчо-рекреаційний потенціал - площа земель оздоровчого призначення становить 22,9 тис., а рекреаційного – 107,8 тис. гектарів. Пляжі на узбережжі Чорного та Азовського морів (довжина 2870 кілометрів) займають близько 116 тис. гектарів. Землі історико-культурного призначення займають 45,5 тис. гектарів, на яких знаходиться понад 140 тис. пам'яток культурної спадщини, що перебувають під охороною держави. Землі лісогосподарського призначення та ліси на інших категоріях земель займають 17,4% території країни, що суттєво нижче розрахунково-оптимального показника (21–22%).

В Україні значні площі деградованих земель і одним із головних чинників деградації є ерозія ґрунтів. Загалом, у структурі земель України площі деградованих та інших малородючих ґрунтів у складі орних земель перевищують 6,5 млн. га, або 20% площ ріллі. У зональному відношенні більш за все деградованих і малопродуктивних орних земель знаходиться в зоні лісостепу – 1722,2 тис. га.

На стан і якість земельних ресурсів найбільше впливають сільське господарство, промисловість, урбанізація територій, енергетика, транспорт. Найбільшу небезпеку представляє забруднення ґрунтів радіонуклідами, важкими металами, пестицидами, збудниками інфекційних хвороб та ін. У ґрунтовому покриві, що прилягає до міст із розвиненою промисловістю, спостерігається забруднення важкими металами.

В Україні відкрито і експлуатується більше 300 нафтових, газових і газоконденсатних родовищ і функціонує розгалужена система магістральних (понад 5 тис. км) і промислових (понад 20 тис. км) трубопроводів. Проблема забруднення ґрунтів нафтою і нафтопродуктами при їх видобутку та транспортуванні пов'язана зі зношеністю виробничого обладнання, природними катаклізмами і аваріями на трубопроводах, кількість яких сягає 1,5 тис. на рік.

Інституційна структура

Регулювання в сфері земельних відносин здійснюють Верховна Рада України, Верховна Рада АР Крим, Кабінет Міністрів України, Рада міністрів АР Крим, органи місцевого самоврядування, місцеві державні адміністрації, а також спеціально уповноважені центральні органи виконавчої влади в межах повноважень, установлених законом.

Загальний нагляд за дотриманням екологічного законодавства про охорону земель здійснює Мінприроди України, яке координує роботу Державного комітету із земельних ресурсів (Держкомзему). В структурі Держкомзему функціонує Державна інспекція з контролю за використанням та охороною земель і її територіальні органи.

Моніторинг родючості ґрунтів проводить Мінагрополітики України через підпорядковану Державну службу охорони родючості ґрунтів та її територіальні органи.

Законодавство

Земельний Кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III є основним документом в сфері регулювання земельних відносин. Для вирішення завдань щодо раціонального використання, збереження і охорони земель за період з 2003 по 2008 р.р. було прийнято ряд законів та нормативних актів, зокрема:

- Закони України: «Про землеустрій» N 858-IV від 22.05.2003 р., «Про державний контроль за використанням і охороною земель № 963-IV від 19.06.2003 р., «Про охорону земель» № 962-IV від 19.06.2003 р., «Про використання земель оборони» N 1345-IV 27.11.2003 р.
- Постанови Кабінету Міністрів України: „Деякі питання оренди землі“ N 1724 від 13.12.2006р., „Порядок реєстрації об'єктів державної експертизи землевпорядної документації“ N 974 від 12.07.2006 р., „Порядок взаємодії органів виконавчої влади щодо обміну інформацією, необхідною для обчислення і справляння плати за землю“ N 1066 від 1.08.2006 р., «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» N 1001 від 21.06.2006 р.
- Накази Держкомзему України: „Щодо оренди земельних ділянок для розташування малих архітектурних форм“ (лист Державної інспекції з контролю за використанням і охороною земель № 6-8-1137/705 від 15.07.2006 р.); „Розмежування земель державної та комунальної власності“ (методичні рекомендації щодо розробки проектів землеустрою, Наказ Держкомзему України № 103 від 16.03.2006 р.); „Щодо застосовування терміну "самовільне зайняття земельної ділянки“ (лист Держкомзему України № 14-17-4/6045 16.08.2006р.).

Фінансування

Фінансування заходів щодо охорони земель і ґрунтів здійснюється за рахунок Державного бюджету України, місцевих бюджетів, у тому числі коштів, що надходять у порядку відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, від плати за землю, а також коштів землевласників і землекористувачів та інших джерел.

За рахунок Державного бюджету України здійснюються:

- реалізація заходів, передбачених загальнодержавними програмами використання та охорони земель і підвищення родючості ґрунтів;
- виконання заходів, спрямованих на усунення причин та наслідків негативного впливу на земельні ресурси і ґрунти внаслідок стихійного лиха або в разі неможливості встановлення винних у цьому фізичних і юридичних осіб, та рекультивация земель, порушених у період до 1990 року;
- будівництво та реконструкція протиерозійних, гідротехнічних і протизсувних споруд, меліоративних систем відповідно до закону;
- створення нових і реконструкція існуючих захисних лісонасаджень;
- проведення систематичних обстежень земель і ґрунтів;
- здійснення інших заходів щодо охорони земель.

За рахунок місцевих бюджетів здійснюються:

- реалізація заходів регіональних програм використання та охорони земель;
- освоєння земель для сільськогосподарських і лісогосподарських потреб;
- поліпшення сільськогосподарських і лісогосподарських угідь;
- виконання робіт щодо відновлення земель, якщо це відбулося не з вини власників і користувачів земельних ділянок;
- економічне стимулювання впровадження заходів щодо використання та охорони земель і підвищення родючості ґрунтів відповідно до регіональних програм;
- здійснення інших заходів щодо охорони земель.

За рахунок коштів землевласників і землекористувачів здійснюються:

- організаційно-господарські, організаційні та технологічні протиерозійні заходи на їх земельних ділянках;
- заходи щодо охорони земель, збереження і підвищення родючості ґрунтів;
- проведення підготовчих робіт та складання проектів консервації земель;
- заходи щодо відновлення стану еродованих, деградованих і порушених з їх вини земель та органічно поєднаних з ними інших природних ресурсів і об'єктів довкілля, запобігання заростанню сільськогосподарських угідь бур'янами, чагарниками і дрібноліссям

Передбачена можливість економічного стимулювання заходів щодо охорони та використання земель і підвищення родючості ґрунтів землевласниками та землекористувачами шляхом:

- надання податкових і кредитних пільг фізичним і юридичним особам, які здійснюють за власні кошти заходи щодо захисту земель від ерозії, підвищення родючості ґрунтів та інші заходи, передбачені загальнодержавними і регіональними програмами;
- звільнення землевласників і землекористувачів від плати за землю, за земельні ділянки, на яких виконуються роботи з меліорації, рекультивації, консервації земель та інші роботи щодо охорони земель відповідно до затвердженої документації із землеустрою;
- компенсування ськогосподарським товаровиробникам недоодержаної частки доходу внаслідок консервації деградованих, малопродуктивних, а також техногенно забруднених земель.

1.3.2. Характеристика існуючих проблем і тенденцій

Значною проблемою в Україні є низький рівень відновлення продуктивності земельних угідь, їх родючості. Важливим чинником підвищення продуктивності ґрунтів є їх удобрення. Внесення мінеральних добрив в Україні продовжує знаходитись на низькому рівні. Під урожай 2007р. на 1 га посівної площі сільськогосподарських культур сільськогосподарськими підприємствами країни у середньому було внесено по 51 кг мінеральних добрив та 0,7 т органіки, в той час як для збереження природної родючості ґрунту мінімальна потреба у поживних речовинах складає 130 кг/га.

Останнє десятиріччя мають місце позитивні тенденції щодо зменшення площ порушених земель (1995 р. - 3,5 тис га, 2000 р. – 1,9 тис.га, 2005 р. – 2,0 тис. га, 2007 р. – 1,4 тис.га) та площ відпрацьованих земель (1995 р. - 4,6 тис га, 2000 р. – 2,8тис.га, 2005 р. – 1,8 тис. га, 2007 р. – 1,1 тис.га). На кінець 2007 року площа порушених земель складала 157,8 тис.га, відпрацьованих – 49,9 тис.га. Водночас, мають місце негативні тенденції:

- зменшуються площі рекультивованих земель (1995 р. - 8,4 тис га, 2000 р. – 3,7 тис.га, 2005 р. – 2,1 тис. га, 2007 р. – 1,2 тис.га);
- зменшуються площі покращених малопродуктивних сільськогосподарських земель (1995 р. - 3056 га, 2000 р. – 1315 га, 2005 р. – 1243 га, 2007 р. – 696.га);
- обсяги знятого родючого шару землі більше використаного приблизно на 25% (2006 р. знято 4729 куб. м, використано 3559 куб. м, в 2007 р. -4258 куб. м та 3024 куб. м відповідно).

Іншою проблемою є активізація зсувів та абразійних процесів на берегах водосховищах та на узбережжі Чорного моря. При загальній довжині берегів дніпровських водосховищ близько 3 тис. км, руйнації зазнає майже третина. Смуга ерозійної активності шириною від 100 м до 1 км охоплює третину лівого берега Дніпра. Тільки 11% Чорноморського узбережжя Криму захищено берегоукріплювальними спорудами.

Ґрунти крупних індустріальних міст знаходяться під сукупним впливом газопилових викидів промислових підприємств, автотранспорту, об'єктів теплоенергетики, житлово-комунальної сфери. За даними Держсанепідслужби України у 2006 р. досліджено на санітарно-хімічні показники 23014 проб ґрунту, з них не відповідають нормативам 6,1 %, у тому числі на пестициди 2,0 % не відповідають санітарним нормативам, Також ґрунт було досліджено на бактеріологічні показники 16308 проб та на гельмінти 136701 пробу, з яких не відповідало нормативам відповідно 7,7 % (1260) і 2,8 % (3894).

Через неузгодженість законодавства України щодо охорони земель та недотримання ряду його положень, актуальними залишаються проблеми приватизації і забудови прибережних територій та земель рекреаційного призначення, зокрема в Карпатах та Криму, з обмеженням доступу до них і права користування ними населенням.

1.3.3. Цілі

Враховуючи значимість земельних ресурсів для економіки України, питання збереження їх якості, відновлення і раціонального використання передбачають реалізацію наступних завдань:

Врегулювати питання пов'язані з користуванням землями водного фонду і землями рекреаційного, оздоровчого, природоохоронного та історико-культурного призначення шляхом:

- Забезпечення дотримання законодавства України, що гарантує права населення на доступ і користування рекреаційними ресурсами. Переглянути засади користування землями рекреаційного фонду на платній основі.
- Встановлення підвищених ставок за користування землями водохоронних зон і землями рекреаційного призначення, забудова яких була здійснена з порушенням чинного законодавства.
- Підвищення відповідальності посадових осіб, дозвільних та контролюючих органів за дотримання чинного законодавства щодо користування/збудови земель.

Підтримання/відновлення **родючості ґрунту** шляхом стимулювання суб'єктів, які проводять роботи (рекультивация, агротехнічні заходи, заліснення тощо) з відновлення родючості еродованих земель та суб'єктів що зорієнтовані на органічне сільське господарство

Реалізація комплексних заходів щодо захисту земель від ерозії, селів, підтоплення, заболочування, вторинного засолення, переосушення, ущільнення, псування, забруднення, засмічення. З цією метою необхідним є визначення територій, які зазнали негативних впливів і потребують невідкладних заходів щодо їх усунення, а також створення реєстру забруднених територій і програм щодо їх очищення.¹⁴ Реалізація зазначених завдань потребуватиме впровадження інноваційних технологій, прикладних наукових досліджень, а також інформування громадськості про стан ґрунтів, вимоги щодо використання земель, які зазнають негативних впливів і потребують невідкладних заходів щодо їх усунення.

---

¹⁴ Стратегія Європи щодо ґрунтів

1.4. Поводження з відходами

1.4.1. Характеристика існуючої ситуації

Питання, що стосуються утворення та негативного впливу відходів на навколишнє середовище залишається в Україні однією із найактуальніших екологічних проблем. Станом на 2007 рік загальний обсяг накопичених відходів в Україні становив 35 млрд. т., порівняно з 30 млрд. т. в середині 90-х років ХХ століття. Офіційна статистика, яка б відображала всю відповідну інформацію, відсутня, тому оцінки носять експертний характер. Понад 75 % від загального обсягу відходів складають відходи первинного гірничого і збагачувального циклу. Ці відходи нагромаджуються у вигляді шламосховищ, териконів, відвалів. Площа земель, зайнята ними, становить близько 160 тис. гектарів. Територіально, вони в основному сконцентровані в Донбаському, Кривбаському та Львівсько-Волинському гірничовидобувних регіонах. Відходи комунальної сфери складають лише 2% від загальної кількості відходів, а промислові відходи- 23 %.

На підприємствах країни протягом 2007р. утворилось 2,6 млн.т відходів І-ІІ класів небезпеки. Основна частина утворених відходів (2,1 млн.т, або 81% від загального обсягу) належить до ІІ класу небезпеки, а відходи І та ІІ класів небезпеки склали, відповідно, 12,8 тис.т та 430,7 тис.т. У АР Крим, Житомирській, Запорізькій, Харківській, Черкаській областях та м. Севастополі частка відходів, які було використано або знешкоджено не перевищує 10% від загальної кількості утворених. Станом на 1 січня 2008р. у місцях видалення відходів та на території підприємств країни накопичилось 20,1 млн.т небезпечних відходів, з них 36,2 тис.т (0,2% до загальної кількості) належать до І класу небезпеки і 2,1 млн.т (10%) – до ІІ класу небезпеки. Крім того, у 4075 складах різних форм власності розташованих по всій території України, зберігаються небезпечні відходи, що містять гексахлорбензол (11,1 тис.т), відходи пестицидів і агрохімікатів, непридатні чи заборонені пестициди (7,9 тис.т).

Гострою господарською і природоохоронною проблемою є побутові відходи. Питомі показники утворення відходів в середньому складають 220-250 кг/рік на душу населення, а у великих містах досягають 330-380 кг/рік відповідно. Тверді побутові відходи в основному захоронюються на 4530 сміттєзвалищах і полігонах, загальною площею 7682,7 га. і лише біля 2,5% ТПВ спалюються на двох сміттєспалювальних заводах у м. Києві та Дніпропетровську. За розрахунками, приблизно 0,1% побутових відходів є небезпечними. На сьогоднішній день ці види відходів збираються разом з іншими ТПВ та захоронюються на полігонах, де вони становлять серйозну небезпеку для довкілля та здоров'я.

Система збору і заготівлі відходів (картон, папір, склобій та ін.) для потреб переробки і вторинного використання є недосконалою. Останніми роками відзначено ріст використання макулатури, полімерної вторинної сировини, склобою в якості вторинної сировини.

Інституційна структура

Кабінет Міністрів України реалізує державну політику у сфері поводження з відходами, забезпечує розроблення і виконання загальнодержавних і міждержавних програм поводження з відходами і запровадження маловідходних енергозберігаючих та ресурсозберігаючих технологій. Державне управління в сфері поводження з відходами здійснюють спеціально уповноважені органи виконавчої влади та їх територіальні підрозділи:

- Мінприроди здійснює державний контроль за дотриманням вимог екологічної безпеки; вносить пропозицій щодо встановлення нормативів плати за розміщення відходів; видає дозволи на здійснення операцій у сфері поводження з відходами;

погоджує проекти лімітів на утворення та розміщення відходів; погоджує місця розміщення об'єктів поводження з відходами;

- Державна санітарно-епідеміологічна служба України здійснює державний санітарно-епідеміологічний нагляд за дотриманням державних санітарних норм, правил, гігієнічних нормативів під час утворення, збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізації, видалення, знешкодження та захоронення відходів, здійснює контроль при визначенні рівня небезпечності відходів;
- Міністерство будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства здійснює управління в сфері поводження з побутовими відходами;

Державне підприємство Укрекокомресурси відповідає за питання впровадження системи роздільного збирання, комплексної переробки та утилізації відходів як вторинної сировини.

На регіональному і місцевому рівнях питання пов'язані з поводженням з відходами є у компетенції Ради Міністрів АР Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, які розробляють та реалізують регіональні і місцеві програми поводження з відходами; здійснюють контроль за діяльністю об'єктів поводження з відходами; залучають кошти для фінансування будівництва нових, розширення та реконструкції діючих об'єктів поводження з відходами; організують збирання і видалення побутових та інших відходів; затверджують ліміти на утворення та розміщення відходів для підприємств, установ та організацій; визначають розміри платежів за розміщення відходів; вирішують питання щодо розміщення на своїй території об'єктів поводження з відходами.

Законодавство

Закон України «Про відходи» від 05.03.1998 № 187/98-ВР є основним регуляторним документом в сфері поводження з відходами. Для вирішення завдань в галузі поводження з відходами за період з 2003 по 2008 р.р. було прийнято ряд законів та нормативних актів, зокрема: Постанова Верховної Ради України "Про стан виконання законодавства в сфері поводження з відходами в Україні та шляхи його вдосконалення" №2967 від 6 жовтня 2005 року, Постанова КМ України «Про Програму використання відходів виробництва і споживання на період до 2005 року» із змінами № 721 від 15.05.2003, Постанова КМ України «Про затвердження Програми поводження з твердими побутовими відходами» № 265 від 04.03.2004 р, Наказ Мінприроди України від №40 31.01.2006 р. щодо виконання вимог відповідного природоохоронного законодавства в системі Міністерства, Наказ Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України N 2 від 10.01.2006 р. «Про затвердження Рекомендацій щодо підготовки місцевих програм поводження з твердими побутовими відходами».

Фінансування

Фінансування заходів реалізації державної політики щодо зменшення утворення відходів здійснюються за рахунок коштів підприємств, а також фондів охорони навколишнього природного середовища всіх рівнів, інвестицій, коштів програм допомоги країн Європейського Союзу та з інших джерел.

Фінансове забезпечення поводження з відходами включає збори (платежі) за утворення та розміщення відходів з суб'єктів підприємницької діяльності і комунальні платежі від населення, зокрема:

- плата за вивезення відходів включена в комунальні платежі і її рівень встановлюється органами місцевої влади;
- платежі (збори) за утворення і розміщення відходів, що стягуються із суб'єктів підприємницької діяльності, у процесі діяльності яких утворюються відходи. Розмір

зборів встановлюється на основі нормативів, що розраховуються на одиницю обсягу утворених відходів, залежно від рівня їх небезпеки та цінності території, на якій вони розміщені. Протягом 2007р. підприємствами, організаціями, установами країни сплачено збори за розміщення відходів 322,0 млн. грн (33% від загальної суми екологічних платежів).

- платежі за перевищення дозволених лімітів (за понадлімітне розміщення відходів плата стягується у підвищеному розмірі);

- відшкодування збитків, заподіяних внаслідок порушення законодавства про відходи.

Плата населення за вивезення і видалення відходів надходить на рахунки ЖЕКів для оплати відповідних послуг.

Кошти одержані від підприємств зараховуються до відповідних Фондів охорони навколишнього природного середовища. Законодавством передбачено можливість використання коштів Фондів охорони навколишнього природного середовища для надання підприємствам, установам, організаціям та громадянам - суб'єктам підприємницької діяльності кредитних пільг (здешевлення кредитів) у разі впровадження природоохоронних заходів з метою зменшення утворення відходів, використання вторинної сировини та ін. і фінансування екологічних заходів.

1.4.2. Характеристика існуючих проблем і тенденцій

В Україні відзначається тенденція до зростання обсягів утворених і вивезених на полігони твердих побутових відходів (ТПВ). Обсяг вивезення ТПВ у 2000р. становив 29 млн. т, у 2003 р. – 38 млн. т, а у 2006 році 50,55 млн. т. Серед ТПВ зростає частка відходів, які не піддаються швидкому розкладу і які займають значні об'єми. З загальної кількості полігонів ТПВ 248 (5,4%) перевантажені, 760 (25%) не відповідають нормам екологічної безпеки. Наявність на полігонах ТПВ різного виду відходів в тому числі легкозаймистих і вибухонебезпечних, призводить до самозаймання сміття, порушення технологічних регламентів захоронення відходів спричинює витіки фільтрату зі звалищ та полігонів, наявність інертних (будівельних) відходів зменшує спроможність вловлювання і використання метану з існуючих полігонів. За останні роки було закрито 243 сміттєзвалища площею 304 га. Актуальними питаннями у сфері збору і захоронення ТПВ є проблеми відведення нових територій для спорудження полігонів, застарілість парку сміттєвозів (зношеність в середньому складає 72%) та контейнерів для збирання ТПВ. Ситуація ускладнюється виникненням несанкціонованих звалищ в сільських населених пунктах. Недостатніми є наявні потужності сміттєспалювальних заводів та вища вартість утилізації сміття порівняно з захороненням на полігонах ТПВ. Населення прилеглих до полігонів ТПВ і сміттєспалювальних заводів територій має претензії щодо неотримання ними технологічних режимів функціонування. Нечіткий розподіл повноважень органів виконавчої влади і недостатня координація їх діяльності ускладнює функціонування системи поводження з ТПВ і призводить до проблем в асигнуванні бюджетних державних, місцевих коштів і коштів спеціальних фондів.

Відбувається поступове нагромадження відходів I-III класів небезпеки на підприємствах країни. У 2007р. частка таких відходів, які були перероблені або знешкодовані склала 41% від загального обсягу утворених відходів порівняно з 53% у 2000р. Хоча частка високотоксичних відходів від загальних об'ємів промислових відходів є порівняно незначна (2%), але ризик їх впливу на довкілля зростає через недостатню кількість і потужності спеціалізованих заводів з переробки токсичних промислових відходів..

Відзначається збільшення площ зайнятих відвалами та шламосховищами підприємств гірничовидобувної промисловості при одночасному зниженні темпів їх рекультивації. При цьому, слід зазначити, що існуючий рівень переробки сировини є невисоким порівняно з іншими країнами.

Існуючий рівень нормативів плати за розміщення відходів в Україні не дозволяє повною мірою вирішувати проблеми їх захоронення. Через низький рівень платежів їх регулююча роль є мінімальною, що не дозволяє акумулювати кошти, необхідні для належного функціонування інфраструктури утилізації відходів. Не функціонує система стимулів щодо повторного використання тари і упаковки. Не стимулюється також запровадження принципу відповідальності виробників за збір і утилізацію продукції після завершення терміну її використання.

1.4.3. Цілі

У зв'язку з прогресуючим накопиченням промислових і твердих побутових відходів, низькими темпами знешкодження та утилізації відходів, в тому числі небезпечних важливими завданнями є:

Мінімізація утворення і зменшення об'ємів накопичених відходів є основними цілями державної політики у сфері поводження з відходами. З цією метою необхідно

- проаналізувати виконання національних програм поводження з відходами і завершити розробку комплексних обласних і місцевих програм з мінімізації, переробки та утилізації відходів максимально враховуючи при цьому місцеві особливості. Затвердити цільові показники щодо зменшення об'ємів відходів, які захороняються на полігонах за рахунок частки відходів, які використовуються в якості вторинної сировини або переробляються.
- Стимулювати ринок продукції/тари виробленої з перероблених відходів. З метою підвищення обсягів переробки відходів, повторного використання тари та упаковки, використання продукції отриманої з вторинної сировини необхідним є реалізація комплексних освітньо-просвітницьких програм; створення відповідної інфраструктури роздільного сортування, збору, утилізації і переробки відходів; розробка і затвердження фінансових стимулів для тих підприємств, які беруть на себе зобов'язання щодо реалізації програм збору і утилізації продукції після завершення терміну її використання.
- Ініціювати будівництво сучасних сміттєспалювальних заводів за рахунок впровадження технологій, що дозволяють отримувати енергію, яка може в подальшому використовуватись для побутових і промислових потреб.

Забезпечення відповідності санітарно-гігієнічним і екологічним нормативам функціонуючих полігонів ТПВ за рахунок поступового зменшення кількості відходів, які на них захороняються, введення заборони щодо захоронення певних типів відходів¹⁵, вдосконалення системи моніторингу за їх функціонуванням. Необхідно включити до пріоритетних завдань місцевих органів влади виведення з експлуатації перевантажених полігонів ТПВ, їх облаштування пристроями для уловлення метану, реалізацію планів корегування діяльності полігонів, які не відповідають нормам екологічної безпеки. Необхідно забезпечити належний рівень інформування населення прилеглих до полігонів ТПВ і сміттєспалювальних заводів територій про стан довкілля.¹⁶

¹⁵ Директива 1999/31/ЄС щодо полігону утилізації відходів, до якої внесено поправки Регламентом (ЄС) 1882/2003

¹⁶ Директива 90/313/ЄЕС від 7 червня 1990 про доступ до екологічної інформації

Особливу увагу приділити питанням знешкодження та утилізації *небезпечних відходів* шляхом розробки відповідних методів, засобів та технологій; сприяння створенню та функціонуванню нових підприємств з обробки, утилізації та знищення небезпечних відходів; безпечного функціонування полігонів промислових відходів.

Зменшення негативного впливу на довкілля і забезпечення безпеки в місцях зберігання відходів первинного гірничого і збагачувального циклу при родовищах корисних копалин.¹⁷ З цією метою необхідно ввести жорсткий контроль за дотримання планів рекультиваци порушених земель і стимулювати впровадження новітніх технологій для повнішого видобування сировини в процесі розробки родовищ корисних копалин.

---

¹⁷ Директива 2006/21/ЕС щодо управління в сфері поводження з відходами добувних галузей промисловості, яка змінює Директиву 2004/35/ЕС

1.5. Біорізноманіття і природоохоронні території

1.5.1. Характеристика існуючої ситуації

До складу природно-заповідного фонду України входять понад 7300 територій та об'єктів загальною площею 2,99 млн га. Це, зокрема, 17 природних та 4 біосферних заповідника, 19 національних природних парків, 45 регіональних ландшафтних парків, 3078 пам'яток природи, 2729 заказників, 616 ботанічних, зоологічних садів, дендропарків та парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, 793 заповідних урочища. Україна має 33 заповідні території згідно Рамсарської конвенції, площа яких становить 676 251 га. У різних регіонах України показник заповідності коливається від 1 до 15%, У цілому, в Україні частку заповідних територій на рівні 4,95% визнано недостатньою і вона залишається значно меншою, ніж у більшості країн Європи, де середній відсоток заповідності становить 15%. Флора і фауна України включає 25 000 видів рослин та грибів і 45 000 видів тварин. Червона книга 1994 року визначає 41 вид ссавців, 67 видів птахів та 227 видів безхребетних як такі, що перебувають під загрозою зникнення або рідкісні. Два основних маршрути міграції птахів проходять через Україну і деякі місця гніздування мають міжнародне значення. В останні роки спостерігається тенденція збільшення чисельності усіх копитних тварин, окрім зубрів, кількість яких продовжує скорочуватися. Так, у 2007р. чисельність копитних тварин порівняно з 2006р. збільшилася на 6% (у 2006р. проти 2005р. – на 1%, у 2005р. проти 2004р. – на 4%). У 2007р. мисливський фонд України налічував 9 видів копитних тварин (208,0 тис. голів), 19 – хутрових звірів (2,2 млн. штук), 12 – пернатої дичини (9,6 млн. штук). Зокрема, в мисливських угіддях країни мешкали 258 зубрів, 491 муфлон, 4,7 тис. лосів, 18,5 тис. оленів, 131,8 тис. козуль, 49,0 тис. кабанів, 1,7 млн. зайців, 183,9 тис. ондатр, 80,3 тис. лисиць, 63,0 тис. куниць, 61,8 тис. білок, 56,0 тис. байбаків, 31,0 тис. бобрів, 26,2 тис. борсуків, 6,7 тис. горностаїв, 2,9 млн. качок, 1 млн. перепілок, 872,0 тис. куріпок, 305,0 тис. фазанів тощо. Окремі мешканці мисливських угідь (зубри, борсуки, видри, коти лісові, рисі, горностаї, норки, глухарі) занесені до Червоної книги України.

Ліси вкривають понад 16% території України (9,6 мільйони гектарів), в основному на півночі на Поліссі та на заході у Карпатах. Станом на 01.01.08 у лісах створено більше 3 тисяч територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею понад 1 млн. гектарів. За багатьма показниками біорізноманіття в Україні є біорізноманіттям залежним від агроландшафтів. Освоєність території сягає 72%. Інтенсивність розорювання сільськогосподарських земель становить 56,2%. С/г угіддя, що охороняються (знаходяться в межах заповідників/угіддя, що не інтенсивно використовуються) становлять лише 3%. В протизагу цьому с/г угіддя, що використовуються в мисливських цілях складають 94%.

Інституційна структура

Міністерство охорони навколишнього середовища України є центральним органом виконавчої влади у реалізації політики у сфері біорозмаїття і природно-заповідного фонду. Для забезпечення державного управління природно-заповідним фондом в його системі було створено Державну службу заповідної справи. На даний час з 40 установ природно-заповідного фонду загальнодержавного значення (біосферні та природні заповідники, національні природні парки) 19 підпорядковані Мінприроди, інші - органам виконавчої влади, вищим навчальним закладам, державним науковим організаціям (Міносвіти, Держкомлісгосп, Держуправсправами, НАН України, УААН, КНУ ім. Тараса Шевченка).

Законодавство

За останні п'ять років Україна підписала Європейську ландшафтну конвенцію (17.06.2004) та ратифікувала Рамкову конвенцію про охорону та сталий розвиток Карпат (11.05.2004). Для вирішення завдань збереження біорізноманіття на національному рівні за останні роки було прийнято низку Законів та нормативних актів, зокрема, загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки, Постанову Кабінету Міністрів України 26.09.07 №1165 "Деякі питання Національної комісії з питань Червоної книги України", Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.01.07 № 11-р „Про схвалення Стратегії виконання Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат”, Закон України від 22.02.2007 № 685-V „Про ратифікацію Протоколу про збереження біорізноманіття і ландшафтів Чорного моря до Конвенції про захист Чорного моря від забруднення”.

Фінансування

Фінансування програм із збереження біорізноманіття фінансуються за рахунок бюджетних програм : "Формування національної екологічної мережі" та "Прикладні наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами і державним замовленням у сфері природоохоронної діяльності та гідрометеорології, фінансова підтримка підготовки наукових кадрів". Обсяг фінансування робіт передбачений для реалізації Програми формування національної екологічної мережі на 2006-2015р.р. становить 30910 тис. грн.

Заходи формування екомережі, збереження біо- та ландшафтного різноманіття на регіональному рівні фінансуються з місцевих бюджетів. Близько 79% коштів, виділених на зазначені заходи з місцевих бюджетів, складають кошти місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища. В 2008 році було заплановано кошти на відповідні заходи у сумі 11381,5 тис.гривень, зокрема з місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища – 11162,4 тис. гривень. Заходи, що виконувалися на місцевому рівні, в основному спрямовувалися на розроблення, впровадження регіональних програм та схем розвитку екомережі, утримання установ природно-заповідного фонду, підготовку проектів організацій і винесення меж у природі об'єктів ПЗФ місцевого значення, підготовку наукових обґрунтувань щодо створення об'єктів ПЗФ, інвентаризацію флори і фауни, формування місцевих переліків і списків рідкісних й занесених до Червоної книги України тварин і рослин та інші наукові дослідження відповідно до обласних програм.

З 1994р. близько 10 млн. доларів США міжнародної допомоги було спрямовано на збереження біорізноманіття та пов'язані з цим проблеми. Найбільшим донором є Глобальний екологічний фонд, який у 2003 році надав грант у розмірі 6,9 млн. доларів США на виконання проекту ГЕФ/Світового Банку щодо збереження біорізноманіття Азово-Чорноморського коридору.

1.5.2. Характеристика існуючих проблем і тенденцій

За роки незалежності площа природно-заповідного фонду України зросла більш ніж удвічі. Має місце тенденція до збільшення площ заповідних територій та кількості об'єктів природно-заповідного фонду. Але, в ряді випадків, об'єкти природно-заповідного фонду знаходяться в управлінні відомств, для яких заповідна справа не є пріоритетним напрямом діяльності. Відзначається зростання обсягів фінансування заходів з формування екомережі, збереження біо- та ландшафтного різноманіття на регіональному рівні, що фінансуються з місцевих бюджетів. Проте фінансування є недостатнім для реалізації всіх запланованих заходів. Найгірша ситуація з фінансуванням заходів з

формування екомережі, збереження біо- та ландшафтної різноманітності з місцевих бюджетів спостерігається у Івано-Франківській та Луганській областях.

Відзначається тенденція щодо зменшення агробіорізноманіття. Це пов'язано в першу чергу подрібненням елементів мозаїки агро ландшафтів (40%) та довжини зменшенням лісосмуг (16%). Загалом, негативними факторами впливу на біорізноманіття є зміни землекористування (37%), незадовільний менеджмент (16%), втрата ареалів (7%), токсикація (7%) та ін. Якщо не приймати відповідних заходів то навіть 10,4% заповідних територій від загальної площі України, які заплановано створити до 2015 року не вирішуватимуть у повному обсязі проблеми збереження біорізноманіття. Національні мережі екологічних коридорів є важливим розвитком для протидії деградації ландшафтів. Останні роки збільшуються площі лісів. Існують плани щодо збільшення показника насадження лісів з теперішніх 10 000 гектарів в рік до 40 000 гектарів. Особлива увага приділяється питанням біорізноманіття і розвитку сталого лісівництва у Карпатах, де виконуються проекти технічної допомоги. Збереження біорізноманіття морських екосистем відстає від екосистем суші, що негативно впливає на об'єм рибних запасів.

Процес урбанізації і розвиток інфраструктури спричинює фрагментацію екосистем. Завдання щодо охорони біорізноманіття не є складовою частиною процесів приватизації земель, програм галузевого, регіонального і місцевого розвитку. Відсутність закріплених на місцевості меж об'єктів ПЗФ у встановленому законом порядку призводить до різних порушень вимог заповідного режиму. Повільними є темпи встановлення у природі (на місцевості) прибережно-захисних смуг річок і водойм, які виконують роль екокоридорів.

З метою затвердження комплексу заходів щодо забезпечення належних умов для реалізації єдиної державної політики у сфері розвитку заповідної справи Мінприроди було розроблено і направлено на розгляд до Верховної Ради України проект Закону України «Про затвердження Загальнодержавної цільової екологічної програми розвитку заповідної справи на період до 2020 року». Прийняття цієї програми дасть змогу вдосконалити управління заповідними об'єктами і довести площу природно-заповідного фонду до 10,4% загальної площі держави, прискорити формування національної екологічної мережі як складової Загальноєвропейської екологічної мережі. Розроблено проект закону України «Про затвердження Загальнодержавної цільової екологічної програми збереження, відтворення та невиснажливого використання біорізноманіття України на 2009 -2027 роки», проект Закону України „Про прибережну смугу морів”.

Труднощі щодо реалізації проектів технічної допомоги в сфері біорізноманіття зумовлені частими інституційними змінами урядових структур, пов'язаною з цим слабкістю інституційної пам'яті, тривалістю і нерегульованістю процедур, проблемами в управлінні проектами і фінансовою підзвітністю. Дані проблеми спричинили той факт, що цілі проекту ГЕФ/Світового Банку щодо збереження біорізноманіття Азово-Чорноморського коридору не були досягнуті в рамках визначеного періоду часу в результаті чого у серпні 2005 року грант було скасовано ГЕФ.

1.5.3. Цілі

У відповідності до міжнародних домовленостей¹⁸ країнами-учасницями процесу «Довкілля для Європи» заплановано до 2010 **призупинити втрати біорізноманіття**. До

¹⁸ «Доповідь про хід виконання Київської Резолюції про біорозмаїття: досягнення, труднощі і заходи щодо виконання загальноєвропейського цільового показника в сфері біорозмаїття на 2010 рік». Шоста Конференція Міністрів «Довкілля для Європи», Белград, Сербія, 10-12 жовтня 2007р.

2008 р всі основні території охоплені Загальноєвропейською екологічною мережею повинні належно охоронятись. Враховуючи сучасний стан щодо охорони біорізноманіття в Україні, дану ціль можливо досягнути у результаті реалізації комплексних заходів щодо оптимізації моніторингу кількісних та якісних показників біорозмаїття, формування екомережі, оптимізації діяльності існуючих і створення нових територій та об'єктів природно-заповідного фонду лише до 2020р.

Завдання збереження та відновлення ключових екосистем та середовищ існування видів рослин тварин можна реалізувати шляхом **оптимізації діяльності існуючих і створення нових територій та об'єктів природно-заповідного фонду**. З цією метою необхідно:

- оптимізувати систему управління природоохоронними територіями і передати їх у відання Державної служби заповідної справи у складі Мінприроди;
- врахувати вимоги збереження біотичного та ландшафтного різноманіття в програмах соціально-економічного розвитку регіонів та населених пунктів України;
- вдосконалити моніторинг і контроль за господарською діяльністю в буферних зонах природоохоронних територій шляхом впровадження суворішої відповідальності за порушення природоохоронного законодавства, відповідного матеріально-технічного забезпечення відповідних служб і проведення освітньо-роз'яснювальної роботи серед населення;
- забезпечити часткове самофінансування природоохоронних територій;
- визначити перелік об'єктів, які потребують невідкладних заходів щодо відвернення загрози біорізноманіттю і включити їх до програм розвитку на регіональному/місцевому рівнях.

З метою гармонізації підходів щодо **оцінки тенденцій у змінах і стану біорозмаїття** необхідно забезпечити моніторинг для на основі індикаторів, запропонованих SEBI-2010¹⁹, а також звітність щодо даних показників на міжнародному рівні. З цією метою, необхідно скоординувати діяльність і розробити програми співпраці щодо моніторингу стану біорозмаїття на окремих територіях спільно з українськими і міжнародними навчальними і науковими установами. В перспективі, необхідно передбачити можливість надання субсидій фермерам які реалізують заходи щодо збереження місць гніздування птахів і переводять не менше 7% своїх земель в «ділянки відведені для відновлення навколишнього середовища».

Актуальними питаннями щодо **формування та функціонування національної екомережі**, є, зокрема, такі що стосуються інвентаризації земель, що включатимуться в установленому порядку до переліків територій і об'єктів екомережі, обліку територій та об'єктів екомережі у складі державного земельного кадастру; стимулювання землевласників та землекористувачів щодо реалізації природоохоронних заходів у межах об'єктів екомережі і на територіях, які використовуються як сільськогосподарські угіддя і які мають високу природну цінність з точки зору агробіорізноманіття; наведення у плані земельно-господарського устрою території населеного пункту відомості про організаційно-правові, фінансові та інші заходи щодо формування екомережі. У відповідності до завдань Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат і з метою повнішого збереження ділянок з природними (у т.ч. слабо трансформованими) ландшафтами визначити серед пріоритетів розвиток екомережі Карпат. Опрацювання даного завдання рекомендується за рахунок активізації міжнародної співпраці в розбудові екомережі регіону Карпат.

¹⁹ В 2004 році на глобальному, загальноєвропейському рівні і рівні ЄС було узгоджено ряд основних індикаторів біорізноманіття. З середини 2004 року ця діяльність була інтегрована в спільну загальноєвропейську ініціативу з раціоналізації європейських індикаторів біорізноманіття 2010 року (SEBI-2010).

1.6. Зміни клімату

1.6.1. Характеристика існуючої ситуації

За даними Міжнародної Енергетичної Агенції²⁰, українська економіка є однією з найбільш вуглецево-інтенсивних у світі, поряд з Казахстаном, Туркменістаном і Російською Федерацією. За даними на 2006 рік, викиди парникових газів на 1 долар ВВП України склали 6.41 кг CO₂-еквіваленту. Для порівняння, аналогічні викиди Польщі складають 1.4 кг, а Німеччини – 0.41 кг/2000/\$.²¹

В абсолютних значеннях, викиди парникових газів²² (ПГ) в 2006 році в Україні склали 443,18 млн.т без урахування поглинання ПГ, в порівнянні з 992 млн.т у CO₂-еквіваленту в базовому 1990 році. Основні джерела викидів ПГ в Україні: енергетика - 69%, промисловість – 22% (чорна і кольорова металургія – 67%, виробництво мінеральних добрив і цементу – 18%) від загального обсягу викидів ПГ. Розподіл викидів парникових газів пов'язаний із структурою промислового виробництва, переважанням важких галузей – чорної та кольорової металургії, цементної, хімічної та нафтохімічної промисловості тощо. Сукупні викиди ПГ в енергетичному секторі знизилися на 55 відсотків порівняно з 1990 роком, тоді як викиди від промислових процесів скоротилися на 23% за аналогічний період. Викиди ПГ пов'язані із сільськогосподарською діяльністю склали 30,45 млн.т. (6,9%), від поводження з відходами – 10,12 млн. т. (2,3%) в 2006 році.

Україна здійснює проекти спільного впровадження (ПСВ) в рамках міжнародної співпраці згідно з Кіотським протоколом до РКЗК. Наразі, 22 проекти з обсягом скорочень в 47 млн. тон до 2012 року отримали схвалення українського уряду²³, і 120 проектів отримали листи підтримки. Загальний прогнозований обсяг скорочень за ПСВ сягає 130 млн.т. в період з 2008 по 2012 роки. Найпоширенішою тематикою ПСВ в Україні є мала та середня когенерація, утилізація шахтного метану та метану зі сміттєзвалищ, використання біомаси, впровадження енергоефективних технологій у металургії. Уряд України також розпочав активну міжнародну діяльність в рамках торгівлі викидами за Кіотським протоколом для залучення коштів. Наразі, підписано домовленості з Урядом Японії, та японськими приватними підприємствами про продаж одиниць встановленої кількості (ОВК) для впровадження проектів «зелених інвестицій».

Інституційна структура

Національне Агентство Екологічних Інвестицій (Націнвестагентство), утворене згідно з Постановою Кабінету Міністрів України №612 від 4 квітня 2007 року, є головним уповноваженим органом щодо виконання зобов'язань Рамкової Конвенції зі зміни клімату (РКЗК) та Кіотського протоколу до РКЗК. Націнвестагентство є адміністратором ведення українського реєстру викидів і поглиначів парникових газів, відповідає за затвердження проектів спільного впровадження. Укладення угод з продажу ОВК також здійснюється Національним агентством екологічних інвестицій на підставі рішення Кабінету Міністрів України, погодженого з Міністерством економіки та Міністерством фінансів. Звітна діяльність провадиться Нацекоінвестагентством, Мінприроди, Мінекономіки, Мінпаливенерго, Мінпромполітики, Мінагрополітики, МОЗ, Національною академією наук, Мінрегіонбудом, Мінвуглепромом, Держкомстатом, Держкомлісгоспом. Науково-дослідна діяльність з питань зміни клімату здійснюється Національною Академією Наук України, Українським науково-дослідним гідрометеорологічним інститутом (УкрНДГМІ),

²⁰Ключова світова енергетична статистика. Міжнародна енергетична агенція, 2008.

²¹ В сталих цінах на долари США 2000 року

²² Національний Кадастр Антропогенних Викидів з джерел і поглинання поглиначами парникових газів в Україні за 1990 – 2006 роки. МінПрироди, 2008 р.

²³ UNFCCC. URL: http://ji.unfccc.int/JI_Projects/ProjectInfo.html

Українським науково-дослідним інститутом лісового господарства і агролісомеліорації (УкрНДЛГА), та іншими науково-дослідними інститутами в складі НАНУ.

Законодавство

Законодавство України, яке регулює питання пов'язані зі зміною клімату складається з міжнародних нормативно-правових актів, і національного законодавства. Україна є стороною-учасницею Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату (ратифіковано 29 жовтня 1996 року), і країною з Додатку Б до Кіотського протоколу (ратифіковано 4 лютого 2004 року). Згідно з Додатком Б, базовим роком для України є 1990, із обмеженням викидів ПГ на рівні 100% від базового року. Україна офіційно отримала статус країни, що відповідає вимогам статей 6, 12, і 17 Кіотського протоколу 29 квітня 2008 року, і має право здійснювати торгівлю ОВК, і впроваджувати проекти спільного впровадження на своїй території.

Національне законодавство, що регулює діяльність пов'язану з попередженням зміни клімату включає закони та підзаконні правові акти, які регулюють заходи із підвищення енергоефективності: Закон про енергозбереження, Закон про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу від 5 квітня 2005 року; розвитку альтернативних джерел енергії: Про альтернативні джерела енергії від 20 лютого 2003 року; Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення «зеленого» тарифу від 25 вересня 2008 року тощо; утилізації шахтного метану: Постанова Кабінету Міністрів України № 194 про «Деякі питання забезпечення видобування та використання газу метану з вугільних родовищ» від 19 лютого 2009 року, поводження з відходами: Розпорядження від 12 лютого 2009 року № 217-р про Питання організації виробництва та використання біогазу; та нормування викидів від автотранспорту: Закон Про автомобільний транспорт, редакція від 23.02.2006.

Концепція Національної Екологічної політики України, затверджена Розпорядженням Уряду від 17 жовтня 2007 року № 880-р, передбачає технічне переоснащення промисловості, оптимізацію енергетичного сектору із збільшенням використання енергетичних джерел з низьким рівнем викидів вуглецю, і відновлюваних джерел, а також реалізацію проектів спільного впровадження і торгівлю надлишковими одиницями встановленої кількості.

Здійснення проектів спільного впровадження регулюється постановами Кабінету Міністрів України №392 "Про забезпечення виконання міжнародних зобов'язань України за Рамковою конвенцією ООН про зміну клімату та Кіотським протоколом до неї", № 504 «Про формування і ведення Національного електронного реєстру антропогенних викидів та абсорбції парникових газів», № 554 «Про затвердження порядку функціонування національної системи оцінки антропогенних викидів та абсорбції парникових газів, які не регулюються Монреальським протоколом про речовини, що руйнують озоновий шар».

Визначення проектів за Схемою зелених інвестицій здійснюється Національним Агентством Екологічних Інвестицій, і регулюється постановами Кабінету Міністрів № 221 «Про затвердження Порядку розгляду, схвалення та реалізації проектів цільових екологічних (зелених) інвестицій у період дії зобов'язань сторонами Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату»; N 642 «Зміни, що вносяться до Порядку розгляду, схвалення та реалізації проектів цільових екологічних (зелених) інвестицій у період дії зобов'язань сторонами Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (221-2008-п)».

Фінансування

Фінансування приватним сектором проектів, які мають на меті скорочення викидів парникових газів, відбувається в межах впровадження заходів з енергозбереження, а

також новітніх технологій для зменшення операційних коштів і підвищення конкурентної здатності продукції, як наприклад у випадку цементних заводів, деяких металургійних підприємств тощо. Також, в разі придбання промислового підприємства, і за потреб його модернізації з впровадженням на ньому заходів зі зменшення викидів парникових газів, компанії-резиденти Європейського Союзу, які мають зобов'язання за Європейською Системою Торгівлі Викидами, мають право використовувати дані ОСВ для виконання зобов'язань.

Фінансування діяльності щодо виконання зобов'язань згідно з РКЗК, і Кіотським протоколом до неї, а також заходів із запобігання і адаптації до зміни клімату здійснюється із державного бюджету України. Джерелом надходження коштів до спеціального фонду Держбюджету є угоди з продажу частин установленої кількості викидів парникових газів.

Кабінет Міністрів України в постанові від 17 квітня 2008 року № 392 дав доручення Міністерству палива та енергетики, Міністерству вугільної промисловості, Міністерству промислової політики, Міністерству аграрної політики, Міністерству житлово-комунального господарства, Міністерству регіонального розвитку та будівництва, Міністерству охорони навколишнього природного середовища внести на розгляд узгоджені плани обґрунтованих заходів щодо пом'якшення наслідків зміни клімату, фінансування яких здійснюватимуться за рахунок коштів державного бюджету. Фінансування робіт пов'язаних з кадастром викидів парникових газів здійснюється з Державного фонду охорони навколишнього середовища.

Міжнародна технічна допомога надавалася для розроблення плану дій в рамках зобов'язань за Кіотським протоколом Світовим Банком, ПРООН, USAID, Урядами Швеції, Нідерландів та Данії. Світовий Банк проводив дослідження оцінки потенціалу СЗІ та інституційних та політичних перешкод, створення Секретаріату для координації ПСВ було впроваджено за підтримки ПРООН, а національні процедури для проектів спільного впровадження були розроблені за підтримки проекту ТАСІС.

1.6.2. Характеристика існуючих проблем і тенденцій

Викиди парникових газів, які досягли свого мінімуму в 2000 році, почали зростати паралельно з збільшенням обсягів промислового виробництва. В порівнянні з 2005 роком, в 2006 році викиди підприємств енергетики зросли на 10 млн. т. (3,6%), а підприємств промисловості – 6 млн.т. (6,1%). Внаслідок економічної кризи, з жовтня 2008 року обсяги виробництва, і відповідно, викиди ПГ, скоротилися на більшості підприємств, особливо металургії, хімічної промисловості (виробництво мінеральних добрив), і виробництва цементу. Також, було зафіксовано зменшення використання електроенергії промисловими підприємствами, і, як наслідок, викидів парникових газів. Проте, збільшення частки використання порівняно дешевшого вугілля для виробництва електричної і теплової енергії може призвести до збільшення викидів протягом 2009 – 2010 років.

Викиди парникових газів від сільського господарства стабільно скорочувалися, і досягли в 2006р. 30,45 млн.т. (порівняно з 100 млн.т. в 1990 році), що пов'язано, зокрема, зі зменшенням обсягів сільськогосподарського виробництва, скороченням поголів'я великої рогатої худоби, і зменшенням використання органічних та мінеральних добрив. Викиди парникових газів від поводження з відходами стабільно зростали з 1990 року, і досягли 10.1 млн.т. станом на 2006 рік, що пов'язано зі зростанням обсягів відходів, відсутністю ефективного управління поводження з ними, а також відсутності практики утилізації метану зі сміттєзвалищ.

1.6.3. Цілі

Глобальні зміни клімату зумовлюють потреби пристосування до них шляхом переорієнтації економіки, а також забезпечення виконання Україною міжнародних зобов'язань щодо зменшення викидів парникових газів при зростанні обсягів промислового виробництва.

Зменшення тиску на довкілля від загальних викидів парникових газів при економічному зростанні (декаплінг) в:

енергетиці, передбачатиме впровадження «зелених» тарифів на електроенергію для стимулювання інвестицій у відновлювану енергетику, впровадження заходів з покращення енергоефективності на підприємствах, що спалюють органічне паливо для виробництва електричної та/або теплової енергії.

важкій промисловості, зумовить необхідність забезпечення реалізації положень законодавства України щодо енергозбереження, встановлення сучасного очисного обладнання і впровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій на виробництві.

Досягнення даної цілі також можна забезпечити шляхом:

Заохочення **впровадження проектів спільного впровадження і зелених інвестицій** на підприємствах енергетичного сектору, важкої промисловості, особливо вуглевидобувної, металургії, хімічної, цементної та паперової промисловості, а також в сільському господарстві і муніципальному господарстві.

Покращення **обліку та моніторингу викидів парникових газів** промисловими підприємствами України. Це сприятиме вдосконаленню звітування перед Секретаріатом РКЗК, а також національній системі торгівлі викидами.

З метою **збільшення поглинання парникових газів поглиначами**, необхідно впровадити систему сталого лісогосподарювання, збільшити площі заліснених територій до оптимального показника (20%).

Оскільки наукова спільнота не виключає настання негативних наслідків зміни клімату, необхідно розробити стратегію з **адаптації до змін клімату і мінімізації негативного впливу змін клімату для України**. Необхідно ідентифікувати найбільш вразливі до зміни клімату галузі економіки, а також визначити можливий вплив зміни клімату на стан природних ресурсів України. Зокрема, питання, які мають бути вирішені це попередження та ліквідація негативних наслідків від несприятливих погодних умов для господарства та населення України, а також попередження негативного впливу на здоров'я населення через можливе погіршення епідеміологічної ситуації.

II. Екологія і економіка

2.1. Екологія і промисловість

2.1.1 Характеристика існуючої ситуації

Україні має енергоємну промисловість, частка важкої промисловості в економіці досить висока і складає близько 35%. У цілому, витрати на енергоресурси становлять понад 40 відсотків собівартості металургійної продукції, тому енергозбереження є чинником не лише зниження собівартості та підвищення конкурентоспроможності продукції, але й зменшення викидів забруднюючих речовин в атмосферу. Промисловість України у декілька разів більш енергоємна, ніж у країнах ЦСЄ та Західної Європи. Україна посідає 6-е місце у світі за споживанням газу, перевищуючи в 3-4 рази показники країн Центральної і Східної Європи. Це, частково, пояснюється колишніми відносно низькими цінами на енергоресурси та старим і зношеним обладнанням.

Гірничодобувна промисловість дає 9-10% промислової продукції. Території найбільш розвинутої гірничодобувної промисловості включають Донбас, Кривбас, Прикарпаття та Наддніпрянщину. Україна є п'ятим найбільшим виробником у світі залізної руди (72 млн. тонн у 2008 р.), експортуючи близько 15% від загального обсягу. На сьогодні в Україні витрати залізорудної сировини на виготовлення 1 тонни чавуну на 150 - 200 кілограмів більше, ніж у США, Японії, ФРН. Основні причини цього - низький вміст заліза у шихті (в середньому нижче на 3,5%) через відсутність відповідних технологій. Україна є також одним з найбільших виробників марганцю, вугілля, титану, графіту, та каоліну. З енергетичних ресурсів переважає видобуток вугілля, нафти та природного газу. Розвідані запаси вугілля в Україні становлять 37,6 млрд. тонн. Загальний річний видобуток складає близько 80 млн. тонн вугілля на рік. Видобуте вугілля споживається на внутрішньому ринку, біля двох третин його спалюється на теплоелектростанціях, а решта використовується для виробництва коксу для металургійної галузі. Розвідані запаси нафти в Україні становлять 1,3 млрд. т. Загальний видобуток нафти та конденсату і становить приблизно 5 млн. т в рік. Переробка нафти в Україні становить 17,4 млн. т на рік. Розвідані запаси природного газу в Україні становлять 6,4 трлн. кубічних метрів. Сумарний видобуток газу у становить приблизно 20 млрд. кубічних метрів, що покриває четверту частину обсягів внутрішнього споживання. Переробна промисловість виробляє понад 75% загальної промислової продукції, зокрема металургійна, дає близько 22,1% промислового виробництва. Також за останні 10 років розвитку набули машинобудування, харчова та легка галузі промисловості. Харчова промисловість, значний розвиток якої спостерігався в останні роки дає близько 18,9% річного промислового виробництва, а машинобудування, яке найшвидше розвивалося з галузей переробної промисловості- 13,4%. Коксохімічна промисловість складає приблизно 8,3% промислового виробництва. Зросло також виробництво у хімічній промисловості. Основні промислові зони країни є також екологічними гарячими точками через забруднення повітря, ґрунту, поверхневих та підземних вод, а також через ризик промислових аварій. Крім того, промислові процеси утворюють великі обсяги відходів, включаючи небезпечні відходи.

Інституційна структура

Головним органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної промислової політики є Міністерство промислової політики України (Мінпромполітики). До складу Міністерства входять департаменти та управління, що охоплюють всі галузі промисловості. В межах природоохоронної діяльності Мінпромполітики забезпечує здійснення державного управління у сфері охорони праці, пожежної безпеки, охорони довкілля, захисту населення і територій від надзвичайних

ситуацій техногенного та природного характеру, організовує виконання робіт з комплексної утилізації непридатних боєприпасів, утилізації рідинних компонентів і твердого ракетного палива та інших токсичних речовин на підприємствах і в організаціях, що належать до сфери управління Міністерства.

Мінприроди через свої обласні підрозділи видає дозволи на викиди, скиди, здійснення операцій у сфері поводження з відходами; погоджує проекти лімітів, видає ліцензії на видобуток корисних копалин. При скиді в поверхневі водні об'єкти дозвіл погоджується відповідним басейновим управлінням. Ліміти за утворення і розміщення відходів затверджуються місцевими органами влади. Дозволи на утворення та використання виробничих твердих відходів погоджуються Державною санітарно-епідеміологічною службою України.

Державна екологічна інспекція Мін природи України та Державна санітарно-епідеміологічна інспекція України здійснюють нагляд і контроль за дотриманням екологічних та санітарно-епідеміологічних вимог на підприємствах.

Законодавство

Засади охорони довкілля в промисловості регулюються рамковими Законами України: «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про охорону атмосферного повітря», «Про відходи», Водним Кодексом, Земельним Кодексом та іншими нормативними актами. В період з 2003 року були прийняті Постанови Кабінету Міністрів України: «Про проведення індексації платежів за використання природних ресурсів та розширення застосування стимулів щодо природоохоронної діяльності», «Про нормативи плати (збору) за використання природних ресурсів».

Україна є стороною багатьох міжнародних конвенцій стосовно питань довкілля та промисловості, таких як Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великій відстані (Женева, 1979 р.), Конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням (Базель, 1989 р.), Конвенція про транскордонний вплив промислових аварій (Хельсінкі, 1992 р.), Кіотський Протокол до РКЗК ООН (2004 р.) та інші.

В Україні функціонує більше кількох тисяч екологічно небезпечних підприємств, зокрема, аварії на 955 з них можуть призвести до виникнення надзвичайної ситуації державного та регіонального рівня і мати значної екологічні наслідки, проте, проект Закону «Про екологічне страхування» не прийнятий Верховною Радою. Дуже повільно йде реформування дозвільної системи в галузі довкілля, що передбачає поступове впровадження інтегрованої дозвільної системи в Україні²⁴.

Фінансування

Підприємства промисловості сплачують платежі за забруднення навколишнього природного середовища. В промисловості основними платниками зборів за забруднення довкілля є підприємства, металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів (в 2007 р. сплачено 203,5 млн.грн., або 21% сумарного обсягу платежів по країні) та добувної промисловості (в 2007 р. сплачено 202,0 млн. грн., або 21%). Водночас, слід зазначити, що частка збору за забруднення навколишнього середовища у виробничих затратах провідних галузей промисловості є дуже низькою: 0,14% для гірничодобувної промисловості; 0,03% для переробної промисловості та 0,01 % для виробництва будівельних матеріалів.

---

²⁴ Інтегровані дозволи на викиди згідно з директивою ЄС (96/61/ЄС) щодо всеохоплюючого запобігання і контролю забруднень.

Природоохоронні заходи в промисловості фінансуються з коштів підприємств, коштів Державного бюджету в межах коштів передбачених на виконання Державних цільових програм, а також з Державного екологічного фонду.

2.1.2 Характеристика існуючих проблем і тенденцій

Незважаючи на прийняття ряду галузевих програм, зокрема, Програми «Українське вугілля», «Державної програми розвитку промисловості на 2003-2011 роки», в цілому, засади сталого розвитку не набули широкого відображення в промисловій політиці. Запровадження найкращих доступних екологічно чистих технологій в країні проходить дуже повільно.

Більшість викидів SO₂ та CO поступають від виробництва металу та мінеральних продуктів, тоді як викиди CO, ЛОС та NO_x поступають від хімічної та нафтохімічної промисловості²⁵. Серед областей найбільше забруднення повітря спричиняють підприємства: Донецької області - близько 40% від сумарних викидів в атмосферне повітря, Дніпропетровської -21% та Запорізької області -6%.

Скиди недостатньо очищених і неочищених промислових стоків з підвищеним вмістом токсичних хімічних речовин безпосередньо впливають на якість поверхневих вод. Частка недостатньо очищених та неочищених стічних вод від загального обсягу скидів є найвищою у вугільній -89%, металургійній -70% та хімічній та нафтохімічній промисловості - 60%²⁶. Найбільша кількість забруднюючих речовин скидається у річки Дніпро (26%), Сіверський Донець (16%) та Азовське море (4%).

Промислові відходи домінують серед усіх видів відходів, які утворюються в країні²⁷. Основні джерела промислових відходів утворюють гірничодобувна, хімічна і нафтохімічна промисловість, металургія, машинобудування, харчова та целюлозно-паперова промисловість. Видобуток руд металів, переробка та металургія утворюють близько 120 млн. тонн відходів щорічно. Шахтні хвости та відходи є основними джерелами забруднення ґрунтів та вод важкими металами через дренаж кислих шахтних вод у занедбаних або закинутих хвостосховищах та відвалах відходів. Через низький рН шахтних вод (між 1,5 та 3,0), важкі метали, такі як мідь, цинк, кадмій, миш'як, та свинець можуть вимиватися з порід та переміщуватися, спричинюючи забруднення поверхневих та підземних вод, ґрунтів та рослинності. Як наслідок, важкі метали шляхом біоаккумуляції можуть спричинювати серйозну загрозу для здоров'я людей. Крім цього, у містах та містечках України не рекультивовані відвали гірничих та інших промислових відходів спричинюють утворення близько 10 млн. тонн пилу в рік. Тільки у Донецькій області існує близько 600 відвалів відходів видобутку вугілля, більшість з них розташовані у містах. Полігони є типовим засобом видалення промислових відходів, зокрема на території підприємств. Небагато полігонів та хвостосховищ гірничодобувної промисловості пройшли реконструкцію (водостійкий донний екран, дренаж, спостережні свердловини). Часто видалення відходів не відповідає природоохоронним нормам та становить реальну небезпеку для ґрунтів та підземних вод. Згідно з даними Мінприроди, концентрація важких металів у ґрунтах у промислових регіонах (Донецьку, Дніпропетровську) є дуже високою та перевищує гранично допустимі концентрації (ГДК), зокрема поблизу шахт та промислових підприємств. У багатьох регіонах країни існує проблема з переробкою та видаленням небезпечних відходів. Основними видами

²⁵ Питання викидів парникових газів об'єктами промисловості розглянуто в Розділі 1. Атмосферне повітря і Зміна клімату.

²⁶ Питання забруднення поверхневих вод об'єктами промисловості розглянуто в Розділі 1. Поверхневі води

²⁷ Динаміка утворення та інші питання пов'язані з відходами див. Розділ 1. Відходи

небезпечних промислових відходів в Україні є нафтовмісні відходи, шлак від чорної та кольорової металургії, залишки від органічної хімії та мул, який містить важкі метали. Більшість компаній змушена складувати небезпечні відходи у небезпечних кількостях на своїх виробничих майданчиках. Тільки деякі компанії мають місця складування, відповідно обладнані для цього. Не існує достатньої кількості спеціальних місць централізованої переробки небезпечних відходів. Повторне використання відходів може бути важливим джерелом сировини для промисловості.

Залишається високим рівень смертності від нещасних випадків у вугільній промисловості. Україна знаходиться на другому місці у світі), що зумовлено неефективними стандартами безпеки та застарілим обладнання (понад половина усіх шахт налічує більш ніж 50-60 років).

Не зазнало широкого розвитку впровадження системи екологічного управління на підприємствах та екологічне маркування продукції. В Україні налічується 1630 підприємств, що отримали сертифікати системи управління якістю, в тому числі лише 55 - системи екологічного управління. Лише для 256 видів продукції 27 товаровиробники отримали екологічний сертифікат на відповідність міжнародним екологічними критеріями, згідно до вимог міжнародних стандартів серії ISO 14000.

Досить низьким залишається рівень екологічної освіти практично всіх професійних і вікових категорій населення.

2.1.3. Цілі

Для зменшення негативного впливу промисловості на навколишнє природне середовище та здоров'я людей необхідно:

забезпечити поліпшення стану навколишнього природного середовища шляхом **зменшення ресурсо- та енергоємності промисловості** за допомогою:

- впровадження заходів щодо раціонального використання паливно-енергетичних ресурсів та переходу на нові енергозберігаючі технології переробки сировини;
- переходу на маловідходні та ресурсозберігаючі технології;

зменшити техногенний тиск на довкілля в промислових регіонах, зокрема, Донецькому, Дніпропетровському, Запорізькому шляхом розробки та виконання регіональних та міських програм з оздоровленню довкілля, які б включали:

- визначення і доведення до підприємств цільових показників щодо поступового зменшення викидів/скидів/ утворення відходів виробництва в місцях критичного екологічного навантаження;
- забезпечення впровадження інтегрованої дозвільної системи для підприємств у відповідності до Директиви ЄС (96/61/ЄС);
- впровадження еколого-економічного механізму стимулювання впровадження передових еколого безпечних і ефективних технологій і виробництв в місцях критичного екологічного навантаження;

забезпечення екологічно безпечної діяльності підприємств шляхом:

- запровадження екологічного страхування;
- оприлюднення інформації про існуючий екологічний стан підприємства і заплановані природоохоронні заходи (інвестиційні зобов'язання) за результатами проведення обов'язкових екологічних аудитів і для отримання кредитів;
- забезпечення ефективного контролю з боку відповідних контролюючих органів за дотриманням інвестиційних зобов'язань щодо охорони навколишнього природного

- середовища;
- створення системи преференцій для підприємств, на яких впроваджені системи екологічного управління;
  - підвищення відповідальності виробників продукції за дотримання екологічних принципів на всіх стадіях життєвого циклу продукції: видобуток і постачання сировини, виробництво продукції, безпечна утилізація відходів;
  - впровадження вимог Кіотського протоколу в промисловості²⁸;

інформування населення:

- про безпеку продукції і її відходів для здоров'я людини і навколишнього середовища шляхом впровадження екологічного маркування продукції;
- про можливий внесок громадськості в зменшення відходів;
- про підприємства, які виконують природоохоронні заходи щодо зменшення забруднення навколишнього середовища.

---

²⁸ Інформацію наведено в Розділі 1. Зміна клімату.

2.2. Екологія і енергетика

2.2.1. Характеристика існуючої ситуації

Рівень розвитку енергетики має визначальний вплив на стан економіки в державі, на вирішення питань соціальної сфери і значний вплив на стан навколишнього середовища. Паливно-енергетичний комплекс України (ПЕК) – це технологічно складна, територіально розгалужена система з видобування, виробництва та транспортування паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР), що поєднує потужну електроенергетичну систему, систему теплопостачання, вугільну, ядерну, газову, нафтову промисловості. Через своє географічне розташування Україна є важливим транспортером ПЕР. При недостатньому забезпеченні власними природними паливно-енергетичними ресурсами Україна має значну частку енергоємного промислово-аграрного виробництва (зокрема, гірничодобувна галузь, металургійна і хімічна промисловість) в національному валовому продукті.

Обсяг виробництва електроенергії у 2008 році становив 191,6 млрд.кВт*г, з якого: виробленої на АЕС – 46,9%; на ТЕС та ТЕЦ – 43,0%; ГЕС та ГАЕС – 5,9%; блок-станціями та іншими джерелами – 4,2%, (в тому числі-виробництво електроенергії нетрадиційними джерелами енергії (вітрові двигуни)-0.8%). Частка НВДЕ (нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії) в енергетичному балансі країни становить 7,2% (6,4% – позабалансові джерела енергії; 0,8% – відновлювальні джерела енергії). Україна є все ще однією з найменш енерго-ефективних країн у світі. Споживання палива на одиницю виробленої енергії є високим у порівнянні з країнами ЄС. У 2008 році показник енергоємності ВВП склав 0,2562 кг у.п/грн. Висока енергоємність ВВП в Україні є наслідком суттєвого технологічного відставання більшості галузей економіки від рівня розвинутих країн, незадовільної галузевої структури національної економіки, негативного впливу „тіньового” сектора. В Україні, в секторі теплопостачання домінує централізоване теплопостачання. У великих містах системи централізованого теплопостачання забезпечують теплом 65% усіх квартир. 70 000 висотних жилих будинки в Україні (з п'ятьма або більше поверхами) споживають приблизно 40% всіх теплових енергетичних ресурсів країни. Україна має одні з найвищих показників щодо CO₂ емісій на одиницю ВВП (5,8 кг/ \$1995), що в 10 раз перевищує аналогічний показник для країн ОЕСР.

Енергетика є складною еколого-економічною та виробничо-технологічною системою, що, впливаючи на різні компоненти навколишнього середовища, призводить до суттєвих екологічних впливів. У 2004 частка енергетики в сумарних викидах в атмосферне повітря від стаціонарних джерел становила 1,8 млн. тонн, або 43% від загальної кількості. Частка парникових газів становила 69% від загального обсягу викидів CO₂. В основному, це пов'язано з низькою якістю вугілля і мазуту, які використовуються на теплових електростанціях. В енергетичній галузі (телові та атомні електростанції) використання води з метою охолодження спричинює теплове забруднення водних об'єктів. Токсичні відходи енергетичної галузі склали 15,9% сумарного утворення небезпечних відходів у 2004 році і включають, зокрема, свинець, нікель та нафтопродукти.

Інституційна структура

Суб'єктами державного управління, які мають безпосереднє відношення до вирішення екологічних проблем в енергетиці є Кабінет Міністрів України, Міністерство палива та енергетики України, Міністерство вугільної промисловості, Міністерство охорони навколишнього природного середовища.

До повноважень Кабінету Міністрів України, як вищого органу управління, належить організація та контроль за виконанням законів України у сфері енергетики, затвердження енергетичної політики та умов управління державними енергетичними активами. До повноважень Міністерств слід віднести безпосереднє державне управління щодо реалізації природоохоронних завдань в паливно-енергетичному комплексі. Окремі повноваження, які пов'язані з розміщенням енергетичних об'єктів і формуванням тарифів делеговані відповідним органам місцевого самоврядування.

Діяльність Національної комісії регулювання електроенергетики (НКРЕ) спрямована на регулювання відносин між учасниками енергетичних ринків, в першу чергу, суб'єктів природних монополій, зокрема, регулювання тарифів на монопольні види діяльності та контроль за конкурентним ціноутворенням в енергетиці; ліцензування діяльності учасників ринку, встановлення чітких ліцензійних умов та контроль за їх виконанням; забезпечення справедливої конкуренції на суміжних ринках; захист прав споживачів; вирішення спорів між учасниками ринку.

Законодавство

Екологічна складова є частиною енергетичного законодавства України, зокрема, Енергетичної Стратегії України на період до 2030р. Енергетичне законодавство в Україні знаходиться в стадії становлення і кожна галузь регулюється базовим законом, зокрема:

паливні галузі - Гірничим Законом, Законами України «Про нафту і газ», «Про трубопровідний транспорт», а також Кодексом України «Про надра». Законом України «Про угоди про розподіл продукції»;

електроенергетична - Законами України «Про електроенергетику», «Про тепlopостачання», «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», «Про поводження з радіаційними відходами».

Ряд законів спрямовано на раціональне використання і збереження енергетичних ресурсів (Закони України «Про енергозбереження», «Про альтернативні джерела енергії»).

Фінансування

Ціноутворення на енергетичних ринках України має відшкодовувати нормативні витрати на виробництво, транспортування і постачання енергоносіїв, забезпечувати ефективне функціонування та розвиток енергетичних підприємств, стимулювати залучення вітчизняних та іноземних інвестицій в рамках реалізації проектів спільного впровадження і схем зелених інвестицій, а також впровадження енергозберігаючих технологій, нетрадиційних та відновлювальних джерел енергії. В даний час, тарифи на електричну енергію, газ та тепlopостачання для домогосподарств, житлового та громадського секторів в Україні є нижчими за собівартість і у порівнянні з промисловими споживачами. На підприємства перекладено фінансовий тягар перехресного субсидіювання цих секторів.

Україні має кілька спеціальних загальнонаціональних податків, які стосуються ПЕК:

Цільова надбавка до діючого тарифу на електричну та теплову енергію, за винятком електричної енергії, виробленої когенераційними станціями;

Цільова надбавка до затвердженого тарифу на газ для усіх типів споживачів;

Рентні платежі за видобуток нафти, природного газу та конденсату газу, за транзит природного газу та транспортування нафти магістральними трубопроводами;

Збір за геологорозвідувальну діяльність. Мета цього збору – створити економічний механізм компенсації витрат геологорозвідки, яка фінансується державою, та забезпечити фінансування подальших геологорозвідувальних робіт.

На цінову політику в Україні мають значний вплив – зовнішній фактор ціна на імпортований природний газ, нафту та нафтопродукти, яка наближається до світового рівня. Разом з тим Національна Комісія регулювання електроенергетики проводить політику встановлення економічно-обґрунтованих тарифів і цін на продукцію та послуги, рівень яких має враховувати поточні та інвестиційні витрати природних монополій і відповідну величину прибутку.

Підприємства енергетичної галузі сплачують в державний бюджет платежі і штрафи за забруднення навколишнього природного середовища. Фінансування природоохоронних заходів відбувається за рахунок самих підприємств, з коштів Державного екологічного фонду, з державного бюджету в рамках реалізації цільових програм, коштів від реалізації проектів спільного впровадження і впровадження механізмів торгівлі квотами на викиди передбачені Кіотським протоколом.

2.2.2. Характеристика існуючих проблем і тенденцій

В 2008 році енергогенеруючими компаніями України було спожито 1 485,7 млн. куб. м природного газу (імпортованого) і 34 812,1 тис. тонн вугілля (вітчизняного). Вугілля вітчизняного походження має високу зольність (35%) та вміст сірки (1,5–2%). Оскільки теплоелектростанції в Україні не обладнані десульфуризаційними установками, використання вугілля і високосірчастого мазуту²⁹ для виробництва електроенергії та тепла призводить до викидів великої кількості SO₂ в атмосферне повітря. Неефективність заходів щодо утилізації золи, накопиченої на золовідвалах після спалення вугілля на теплових електростанціях, призводить до вимивання дощовими водами і, як наслідок, забруднення ґрунтів, поверхневих і підземних вод.

Хоча Чорнобильська атомна електростанція була закрита у 2001 році, актуальною залишається проблема утилізації радіоактивних відходів АЕС, які складаються в місцях тимчасового зберігання на території станцій. Індивідуальна доза опромінення населення від експлуатації АЕС не перевищує 80 мкЗв/рік, тобто тільки 8% від визначеного нормативно-правовими документами ліміту опромінення населення, що становить 1 мЗв/рік. Актуальним залишається питання техногенної безпеки існуючих АЕС і ТЕС, оскільки половина ТЕС знаходиться за межею граничного ресурсу та межею фізичного зносу, а на чотирьох діючих АЕС експлуатується 15 енергоблоків, які відпрацювали, в середньому, близько половини передбаченого проектами строку експлуатації.

Визначальними факторами впливу енергетичної галузі на стан довкілля є:

- Недостатній рівень забезпечення власними паливно-енергетичними ресурсами (ПЕРП) і їх низька якість;
- Високий рівень зношеності енергетичної інфраструктури, неефективне функціонування газоочисного обладнання;
- Недостатній рівень використання нетрадиційних, відновлювальних джерел енергії та альтернативних видів палива;
- Високий рівень питомих витрат енергоресурсів при виробництві електро- та тепло енергії, втрати при транспортуванні та їх нераціональне споживання.

2.2.3. Цілі

Одним з головних завдань функціонування енергетики України та основним напрямом її подальшого розвитку є створення передумов для забезпечення потреб країни в ПЕР за безумовного додержання вимог щодо раціонального використання природних ресурсів, мінімізації негативного впливу на довкілля, врахуванням міжнародних природоохоронних

²⁹ Середній вміст сірки у мазуті, виробленому в Україні становить 3,5%; у дизельному паливі – до 0,2%.

зобов'язань України, врахування соціально-економічних пріоритетів. Важливими напрямками реалізації даних завдань є:

Зменшення енергоємності продукції і раціональне використання енергоресурсів шляхом стимулювання енергозберігаючих технологій, впровадження прогресивних технологій видобутку, транспортування та використання ПЕР в усіх галузях ПЕК. Впровадження новітніх технологій виробництва тепла й електроенергії, в тому числі за комбінованим циклом, дозволить суттєво зменшити утворення екологічно шкідливих речовин в процесі виробничої діяльності. За оцінками експертів, загальний потенціал енергозбереження за рахунок технічного (технологічного) та структурного факторів в економіці України у 2030 році за базовим сценарієм розвитку економіки та її сфер може скласти 318,36 млн. т умовного палива (у.п.).

Підвищення частки НВДЕ в енергетичному балансі країни. Розвиток НВДЕ забезпечить скорочення використання традиційних джерел енергії, а відповідно, і зменшення викидів парникових газів. Прогнозується, що розвиток НВДЕ може скласти 12,5% сумарного рівня споживання первинної енергії станом на 2020 рік. Зростання частки й абсолютних показників використання відновлюваних і нетрадиційних джерел енергії повинно відбуватись у відповідності із засадами Зеленої книги «Європейська стратегія стабільної, конкурентноздатної та безпечної енергетики».

Мінімізація екологічних впливів на навколишнє середовище, а саме зменшення викидів забруднюючих речовин та парникових газів (твердих частинок, двоокису сірки, оксидів азоту), запобігання (мінімізація) забрудненню ґрунтів, поверхневих і підземних вод, зменшення площ, що відводяться під енергооб'єкти, склади та відвали. Реалізація комплексних заходів повинна включати:

- зменшення використання і утворення у процесі виробництва речовин, які негативно впливають на довкілля і зниження потенційної небезпеки загазованості гірничих виробок;
- ліквідація (мінімізація) втрат первинних енергоносіїв (вугілля, нафти, газу та ін.) в процесах їх видобування, переробки, транспортування і споживання шляхом застосування новітніх технологій та обладнання, надійної герметизації відповідних споруд та устаткування транспортних засобів;
- стимулювання технологічного переоснащення підприємств, зокрема ТЕС³⁰, оснащення підприємств ПЕК ефективними засобами уловлення шкідливих речовин, що викидаються в атмосферне повітря, очищення стічних вод із використанням екологічно безпечних фільтрувальних та адсорбних матеріалів і реагентів;
- забезпечення ядерної та радіаційної безпеки при складуванні і зберіганні відходів на ядерно-енергетичних об'єктах;
- рекультивация земель і попередження утворення осередків горіння на породних відвалах шляхом їх покриття інертними матеріалами. Попередження забруднення ґрунтів і ґрунтових вод відходами видобування і переробки вугілля та золошлаковими відходами котельних і ТЕС;
- ліквідацію історичних забруднень спричинених підприємствами ПЕК, і які є джерелом постійного негативного впливу на довкілля і населення, що проживає на прилеглих до них територіях.

Необхідно забезпечити належний рівень інформування населення про стан, безпеку і екологічні ризики пов'язані з функціонуванням об'єктів ПЕК, а також сприяти використанню НВДЕ об'єктами середнього та малого підприємництва та в індивідуальних господарствах.

³⁰ Директива Ради 96/61/ЕС від 24 вересня 1996 року про попередження комплексних забруднень та контроль

2.3. Екологія і транспорт

2.3.1. Характеристика існуючої ситуації

Україна географічно розташована як транзитна країна між Центральною Європою та Кавказьким регіоном, а також між Південною Європою та Росією. У листопаді 2005 р. ЄС в рамках створення плану розвитку мережі транспортних коридорів на основі пропозицій країн — учасниць, у тому числі України, було розроблено карту основних маршрутів європейської транспортної мережі.³¹ Транспортні системи України включають залізниці, автомобільний транспорт, морську та внутрішню навігацію, трубопровідний транспорт. Залізнична мережа становить в загальному 22 000 км, з яких 9 647 км електрифіковані. Україна з'єднана залізницями з усіма сусідніми країнами. Мережа автомобільних доріг складає в цілому приблизно 170 000 км. Майже 97% доріг – з твердим покриттям, проте багато доріг в останні роки не підтримувалися у належному стані. Тільки близько 2000 км магістралей, які (особливо поблизу Києва) відповідають Європейським стандартам. В Україні щорічно збільшується кількість автомобілів і зараз налічується приблизно 5,4 млн. пасажирських автомобілів та 1,5 млн вантажних. Внутрішні водні шляхи мають загальну довжину 2200 км. Приблизно 1670 км припадає на річки Дніпро та Прип'ять, які є придатними для внутрішньої навігації. Південь України омивається Чорним та Азовським морями, з довжиною берегової лінії відповідно 1600 та 1100 км. В Україні- 14 аеропортів з довжиною злітної смуги понад 3000 м. Головні міста країни мають міжнародні аеропорти. Протяжність по території України магістральних газопроводів складає більше 35,2 тис. км, нафтопроводів — 7,9 тис. км., продуктопроводів складає 3,4 тис. км. Трубопровідний транспорт забезпечує 70% від транспортних перевезень пересувними засобами.

Перевезення товарів та пасажирів транспортними засобами пов'язане з використанням енергоресурсів і з негативним впливом викидів, шумового забруднення; небезпечних відходів на довкілля та здоров'я населення. В цілому, транспортний комплекс України використовує близько 30% загального споживання нафтопродуктів і 5% відсотків загального споживання електроенергії. Використання земель під інфраструктуру, дороги, міжнародні транспортні коридори спричиняють фрагментацію екосистем і ареалів і ведуть до розривів екомережі. Це призводить до зменшення популяцій, а іноді і до зникнення певних видів тварин.

Від роботи двигунів пересувних джерел забруднення у 2007р. в повітря надійшло 2,6 млн.т шкідливих речовин або 35% сумарних викидів шкідливих речовин, з яких: 89,4% викиди автомобільного, 2,7% залізничного, 0,8% водного, 0,5% авіаційного транспорту та 6,6% – виробничої техніки. Викиди шкідливих речовин від двигунів пересувних джерел забруднення в 2007 р. склали: оксиду вуглецю (1897,1 тис.т), діоксиду азоту (305,3 тис.т), неметанових летких органічних сполук (289,9 тис.т), сажі та діоксиду сірки (відповідно 33,1 тис.т та 29,5 тис.т). Решта викидів припало на оксид азоту, метан, бенз(а)пірен та аміак (11,8 тис.т). Викиди цих сполук транспортними засобами регламентуються законом. Також регулюється вміст свинцю, сірки та бензолу у паливі. Низька якість палива в Україні також негативно впливає на рівень викидів та на роботу двигунів³². Транспорт викликає шумове забруднення довкілля та вібрацію. Рівень шуму автомобільних шин найвагоміший фактор, що заважає зменшити шум автомобіля. Рівень вібрації, яка передається під час руху автомобіля на будівлі, споруди, людей та шумове забруднення регулюються відповідними санітарними нормами.

В процесі експлуатації, технічного обслуговування і ремонту транспорту утворюються небезпечні промислові відходи: відпрацьований електроліт та свинцевий шлам,

³¹ Територією України проходить центральна вісь мережі транспортних коридорів.

³² Див. Розділ 1. Атмосферне повітря.

відпрацьовані нафтопродукти, фільтри, відпрацьована гальмівна рідина, тощо. Вміст шламу, до складу якого входять важкі метали, у відпрацьованій акумуляторній батареї становить від 15 до 25% її маси. Фільтруючі елементи, які знімаються з автомобіля містять 160-250 г моторних олів.

Інституційна структура

Головним органом щодо забезпечення впровадження державної політики в галузі автомобільного, залізничного, повітряного, морського і річкового транспорту та забезпечення безпеки на транспорті є Міністерство транспорту та зв'язку України. Міністерство транспорту та зв'язку контролює діяльність з питань, пов'язаних з негативним впливом транспорту на довкілля та екологічною безпекою транспортної галузі. Міністерство охорони навколишнього природного середовища є відповідальним за управління у сфері довкілля та реалізацію державної екологічної політики в усіх галузях економіки, включаючи транспорт. Мінприроди України та Санітарно-епідеміологічна служба через свої регіональні (обласні) підрозділи погоджують, а місцеві органи влади затверджують ліміти на утворення та розміщення відходів. Мінприроди через свої обласні управління надають дозволи на викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря.

Державне управління у сфері перевезення небезпечних вантажів здійснюють Кабінет Міністрів України, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, Міністерство транспорту та зв'язку України, Державтоінспекція Міністерства внутрішніх справ України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування.

Суб'єктами господарської діяльності у транспортному комплексі є підприємства та організації Укрзалізниці, Укрвіатрансу, Укрморрічфлоту, Укрвототрансу, в дорожньому господарстві - підприємства та організації, що належать до сфери управління Укрвотодору. Органи управління транспортом сприяють органам влади і самоврядування у реалізації програм охорони навколишнього природного середовища. Органи влади і самоврядування реалізують кошти для вдосконалення транспортної мережі, будівництва вокзалів, шляхопроводів та інших об'єктів транспорту.

Законодавство

Відносини, пов'язані з діяльністю транспорту регулюються Законом України «Про транспорт»

№ 232/94-ВР від 10.11.1994 р. Основними законодавчими актами, що регулюють природоохоронну діяльність в транспортній галузі є: Закони України «Про приєднання України до Угоди про прийняття єдиних технічних приписів для колісних транспортних засобів, предметів обладнання та частин, які можуть бути встановлені та/або використані на колісних транспортних засобах, і про умови взаємного визнання офіційних затверджень, виданих на основі цих приписів, 1958 року з поправками 1995 року» № 1448-III від 10.02.2000 р., "Про розвиток автомобільної промисловості України" № 1624-IV від 18.03.04 р., "Про деякі питання ввезення на митну територію України та реєстрації транспортних засобів" від 6 липня 2005 року № 2739-IV; Постанови Кабінету Міністрів України: «Про затвердження Програми розвитку національної мережі міжнародних транспортних коридорів в Україні на 2006–2010 роки» № 496 від 12.04.2006 р., «Про затвердження плану заходів щодо зменшення негативного впливу автомобільних транспортних засобів на довкілля на 2004-2010 роки» № 37-р від 28.01.2004 р.

Фінансування

Будівництво, утримання і упорядкування шляхів сполучення та інших об'єктів, пов'язаних із обслуговуванням пасажирів і перевезенням вантажів, здійснюються за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів та підприємств транспорту. Рівень тарифів на транспорті

визначається відповідно до нормативних витрат на одиницю транспортної роботи, рівня рентабельності та оплати податків. Підприємства транспорту сплачують платежі за забруднення навколишнього природного середовища. В 2007 р. було сплачено 30355,8 тис. грн. в т.ч. 17991,1 тис. грн. – наземним транспортом, 671,0 тис.грн. – водним транспортом, 33,2 тис.грн.- авіаційним транспортом.

Фінансування заходів щодо зменшення негативного впливу автомобільних транспортних засобів на довкілля здійснюється з державного бюджету в рамках реалізації цільових програм. На 2004-2010 роки фінансування передбачено у відповідності до Постанови Кабінету Міністрів України N 37-р від 28.01.2004 р.

2.3.2. Характеристика існуючих проблем і тенденцій

Державні стандарти, а також стандарти ВООЗ щодо ГДК забруднюючих речовин перевищуються майже у всіх великих містах України. Внесок автотранспорту у забруднення атмосферного повітря великих міст, зокрема, таких як Київ, Харків, Запоріжжя, Донецьк, Дніпропетровськ, Львів становить більше 50%.

За останні десять років змінилася структура рухомого складу автомобільного транспорту. Його кількість зросла на 37 %, зокрема, легкових автомобілів – на 56 %, автобусів – на 6 %, а вантажних автомобілів – зменшилася на 10 %. Парк легкових автомобілів що експлуатуються до 5 років складає – 30 %, від 5 до 10 років – 35 %, більш ніж 10 років – 35 %. З ростом кількості автомобілів зросли обсяги викидів забруднюючих речовин з 1433 тис. тонн в 1995 р. до 2294,4 тис. тонн в 2007 р. Прогнозовано, тенденція до зростання кількості автомобілів, а відповідно і викидів буде зберігатись. Зростання обсягів викидів також зумовлено низькою якістю доріг, недостатньою кількістю підземних/надземних пішохідних переходів, дорожніх розв'язок, що викликає скупчення автомобілів та перевищення ГДК викидів. Зросли також викиди забруднюючих речовин від залізничного, авіаційного та водного транспорту з 97,1 тис. т в 2004 р. до 272,3 тис. т в 2007 р.

Викиди від автомобілів регулярно перевіряються під час їх технічного огляду на стаціонарних пунктах перевірки. Автотранспортні засоби також можуть вибірково перевірятися Державтоінспекцією спільно з представниками Державної екологічної інспекції в рамках кампанії «Чисте повітря».

Україна приєдналася до декількох важливих міжнародних угод, зокрема Женевської угоди 1958 р. «Про прийняття єдиних технічних приписів для колісних транспортних засобів, предметів обладнання та частин, які можуть бути встановлені та/або використані на колісних транспортних засобах, і про умови взаємного визнання офіційних затверджень, виданих на основі цих приписів». Положення цієї угоди регулярно оновлюються країнами ЄС (у даний час реалізуються стандарти Євро-4, які в 2009 р. будуть замінені на Євро-5). Понад 80 цих положень були прийняті в Україні як національні стандарти для нових автомобілів. Проте Україна відстає у реалізації Женевської Угоди оскільки на даний час керується стандартами Євро-2.

Із збільшенням кількості автомобілів зростають обсяги утворення небезпечних відходів. Невирішеною є проблема утилізації зношених шин і відпрацьованих акумуляторів через нерозвиненість інфраструктури їх збору і екологічно безпечної утилізації. Не розвинута інфраструктура прийому старих автомобілів від приватних власників для подальшої утилізації. Покинуті старі автомобілі призводять до забруднення ґрунтів та вод нафтопродуктами, кадмієм, свинцем, міддю, ртуттю та іншими елементами, що використовуються в елементах автомобілів.

Зростає шумове забруднення та його негативний вплив на населення у великих містах, та вздовж автомагістралей. Будинки будуються вздовж доріг або дороги розширюються і

наближаються до будинків. Заходи по зменшенню негативного впливу шуму практично не застосовуються.

Створення транспортних коридорів та розбудова дорожньої мережі призводить до негативного впливу на ареали проживання тварин та птахів, шляхи їх міграції та порушення цілісності екомережі. В регулюючих документах щодо створення транспортних коридорів цьому питанню не приділяється достатньої уваги.

2.3.3. Цілі

Враховуючи існуючий стан, потреби і тенденції розбудови транспортної інфраструктури, збільшення кількості транспортних засобів, більша частка яких експлуатується більше п'яти років і відповідно не відповідає нормативам ЄС щодо викидів, а також у зв'язку з використанням пального низької якості важливими природоохоронними завданнями в сфері транспорту є:

Зменшення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря шляхом:

- удосконалення конструкції автомобілів;
- підвищення якості дорожньої мережі;
- розвитку електрифікованих видів транспорту: метро, тролейбуси, трамваї, нарощування електрифікації залізничних шляхів;
- підвищення якості пального (див. Розділ 1. Атмосферне повітря).

Зменшення впливу небезпечних відходів шляхом:

зменшення вмісту небезпечних речовин в елементах нових автомобілів;
створення інфраструктури з прийому та утилізації старих автомобілів та небезпечних відходів, що утворюються під час ремонту та обслуговування транспортних засобів;
поступового удосконалення конструкції нових автомобілів та застосованих матеріалів для забезпечення можливості їх повної утилізації;
мінімізації кількості відходів, що підлягають видаленню.

Зменшення впливу шуму від руху автотранспорту шляхом:

прокладання трас автомагістралей за межами населених пунктів та регулювання забудови в зоні їх дії;
встановлення протишумових споруд/екранів в місцях, де населені пункти розташовані поблизу автомагістралей;
озелененням вулиць в містах, що є ефективним заходом боротьби з шумом.

Зменшення негативного впливу на довкілля від транспортних коридорів шляхом врахування

на етапі планування коридорів потреб збереження біорізноманіття і функціонування екомережі.

2.4. Екологія та сільське господарство

2.4.1. Характеристика існуючої ситуації

Сільське господарство є одним із найважливіших секторів народного господарства України. Воно складає 17 % ВВП. Продукція сільського господарства є однією з основних статей експорту.

Землі сільськогосподарського призначення складають 42868,7 тис. га (71% загальної площі земель України). Посівні площі в 2007 р. склали 26060 тис. га. Найбільші площі сільськогосподарських угідь розташовані в Одеській, Дніпропетровській, Харківській, Донецькій, Кіровоградській, Полтавській областях, а найменші - в Чернівецькій, Закарпатській та Івано-Франківській. У структурі ґрунтового покриву України домінують різновиди чорноземів поширені майже на 55 % площ орних земель. У результаті меліоративних робіт (станом на 2007 р.) осушено 3307 тис га земель. Площі зрошуваних земель складають 2181 тис. га. На зрошення у 2007 р. було використано 1,6 млрд.м³ води (15% загального споживання в країні). Сільськогосподарські землі перебувають у державній, комунальній та приватній власності (на кінець 2007 р. налічувалось 25410628 користувачів, з них 25092382 – громадяни). На даний час діє мораторій на продаж сільськогосподарських земель. Полезахисні лісові смуги, які займають 117 тис. га мають стратегічне агролісомеліоративне значення, як один із ефективних і найдешевших еколого-економічних заходів підвищення врожайності сільськогосподарських культур та стабілізації функціонування агроландшафтних комплексів. Через неналежну увагу до цього фактора, середньорічні втрати продукції рослинництва від суховіїв, вітрової та водної ерозії складають 15-18% врожаю. Поголів'я крупної рогатої худоби та птиці на початок 2009 р. складало 5141 тис. голів і 170,7 млн. голів відповідно. В сільськогосподарському секторі станом на кінець 2007 р. налічувалось 41 тис. комбайнів, 187 тис. тракторів та 122 тис. вантажних автомобілів.

Для підтримання родючості землі щороку вносяться мінеральні та органічні добрива, зокрема, в 2006 р. внесено 699,3 тис. тонн мінеральних (40 кг/га) та 13,0 млн тонн (0,7 тонн/га) органічних добрив. Станом на 01.01.2007р. на території України кількість накопичених заборонених, непридатних та невідомих пестицидів сягнула близько 20 тис. тонн. На даний час, на території України існує 7074 складських приміщень для збереження пестицидів, агрохімікатів та складів, в яких зберігаються заборонені, невідомі та непридатні до використання пестициди. Із загальної кількості паспортизовано 3486 або 49,3% складів. Із загальної кількості не паспортизованих складів (3588) 26% (933) знаходяться в аварійному стані.

Інституційна структура

Головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань забезпечення реалізації державної аграрної політики, продовольчої безпеки держави, державного управління у сфері сільського господарства, комплексного розвитку сільських територій є Міністерство аграрної політики України.

Мінагрополітики, з метою реалізації екологічних завдань, розробляє та забезпечує виконання державних цільових програм розвитку галузей агропромислового виробництва і комплексного розвитку сільських територій; через підпорядковану йому Державну службу охорони родючості ґрунтів проводить моніторинг і готує рекомендації щодо поліпшення екологічного стану сільгоспземель усіх форм власності і підвищення родючості ґрунтів. Зокрема, проводиться агрохімічна паспортизація земель сільськогосподарського призначення і на її основі впроваджуються ґрунтозахисні

технології, формуються національний, регіональні та місцеві банки даних про стан земель і ґрунтів.

Мінприроди України здійснює загальний нагляд за дотриманням екологічного законодавства та, координуючи діяльність Державного комітету із земельних ресурсів (Держкомзем), здійснює контроль за охороною ґрунтів. В структурі Держкомзему функціонує Державна інспекція з контролю за використанням та охороною земель.

Законодавство

Екологічні питання в сільськогосподарському секторі регулюються Земельним кодексом України, № 2768-III від 25.10.2001 р., Водним кодексом України, Лісовим Кодексом № 3404-IV від 08.02.2006 р., Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» № 1264-XII від 25.06.1991 р., іншими законодавчими актами України. За останні роки було прийнято ряд регуляторних документів, в яких порушуються екологічні аспекти ведення сільського господарства. Серед них Закони України «Про внесення зміни до статті 12 Закону України "Про плату за землю" № 1104-VI від 05.03.2009 р., «Про державний контроль за використанням та охороною земель» № 963-IV від 19.06.2003 р., Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» №1158 від 19.09.2007 р., «Про розмір збитків, завданих унаслідок непроведення робіт з рекультивациі порушених земель» №1098 від 17.12.2008 р., Накази Мінагрополітики України «Про затвердження Плану заходів Міністерства аграрної політики щодо реалізації Концепції розвитку» № 505 від 16.07.2007 р., «Про затвердження Положення про моніторинг ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення» №51 від 26.02.2004 р.

Фінансування

Використання землі в Україні є платним. Плата за землю справляється у вигляді земельного податку або орендної плати, що визначається залежно від грошової оцінки земель. Ставки земельного податку з одного гектара сільськогосподарських угідь встановлюються у відсотках від їх грошової оцінки у наступних розмірах: для ріллі, сіножатей та пасовищ - 0,1%; для багаторічних насаджень - 0,03%. Платежі за землю зараховуються до відповідних місцевих бюджетів у порядку, визначеному Бюджетним кодексом України для плати за землю. На період дії (з 1999 р.) Закону України "Про фіксований сільськогосподарський податок" сільськогосподарські товаровиробники, звільняються від сплати земельного податку та сплачують фіксований сільськогосподарський податок (ФСП). ФСП сплачується на відповідний рахунок місцевого бюджету за місцем розташування земельної ділянки.

Фінансування заходів з моніторингу ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення проводиться з видатків державного та місцевих бюджетів на охорону земель, відновлення родючості ґрунтів, а також з інших джерел. Фінансування заходів з агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення проводиться за рахунок державного бюджету, землевласників, землекористувачів та з інших джерел фінансування. Агрохімічні обстеження земель та надання консалтингових послуг проводяться регіональними центрами "Облдержродючість" на замовлення землевласників і землекористувачів.

2.4.2. Характеристика існуючих проблем і тенденцій

Сільське господарство України довгі роки було та залишається екстенсивним. Сільськогосподарська освоєність території досягла 72%, а ступінь розораності земельної

площі – 56%. Останні роки відмічається скорочення посівних площ (1990 р.- 32406 тис. га, 2007 26060 тис.га), що є позитивним фактором, хоча, водночас, мають місце випадки зміни функціонального призначення сільгоспземель.

Має місце тенденція погіршення продуктивності земель і сповільнення темпів відновлення деградованих земель. Продуктивність ґрунтів є комплексною характеристикою і залежить від декількох факторів, таких як вміст гумусу та рівень поживних речовин для рослин. Застосування мінеральних добрив в Україні продовжує знаходитись на низькому рівні оскільки їх вноситься приблизно в 3 рази менше за необхідні норми (в 2007 р. – 40 кг/га при мінімальній потребі у поживних речовинах 130 кг/га). Збільшення площ для вирощування рядкових культур, зокрема соняшника (1990 р. – 1636 тис га, 2007 р. – 4306 тис. га), також негативно впливають на вміст гумусу у ґрунті. В Україні значні площі займають деградовані землі. Одними із головних чинників деградації земель є ерозія ґрунтів. Загалом, площі деградованих та інших малородючих ґрунтів у складі орних земель перевищує 6,5 млн. га, або 20% площі ріллі. Негативні практики землекористування, такі як вирощування культур на крутих схилах; рубки лісів, чагарників та кущів, а також випасання худоби пришвидшують процес ерозії. Найбільш ураженими є Дніпропетровська, Донецька, Кіровоградська, Луганська, Одеська та Харківська області. Найвищий ризик зсувів припадає на Карпатський регіон та Кримський півострів. Цінні землі також втрачаються через абразію берегів великих водосховищ та узбережжя Чорного та Азовського морів. У 2007 р. порівняно з 2006 р., площа залуження сильно деградованої та забрудненої шкідливими речовинами ріллі зменшилась в 1,4 раза (на 2,7 тис. га), протяжність валів-доріг та валів-каналів відповідно в 1,7 раза (на 0,9 км) та на 15% (на 1,3 км). Зменшуються площі покращених малопродуктивних сільськогосподарських земель (1995 р. - 3056 га, 2000 р. – 1315 га, 2005 р. – 1243 га, 2007 р. – 696.га).³³

Сільське господарство залишається одним з найбільших споживачів води. Обсяги використання води для зрошення збільшились в 2007 р. порівняно з попередніми (2004-2006) роками на 0,4 млрд.м³ (37,8%), а для потреб ставково-рибного господарства на 45,0 млн.м³ (6,5%). Сільське господарство є забруднювачем поверхневих вод за рахунок змиву з полів добрив, зокрема, азоту та фосфору. Тваринницькі ферми та птахофабрики також є забруднювачами поверхневих вод через порушення умов зберігання гною.

Станом на 2004 р. 255000 гектарів оброблялось згідно принципів органічного фермерства. Розвиток органічного та точного землеробства знаходиться на початковій стадії і тому потребує підтримки держави спрямованої на навчання та підготовку кваліфікованих кадрів.

2.4.3. Цілі

Враховуючи негативні тенденції погіршення якості земель і зменшення їх продуктивності, а також при недостатніх заходах щодо попередження забруднення поверхневих вод через змив з полів азоту та фосфору, важливим залишається:

Охорона і підвищення родючості ґрунтів шляхом:

- оптимізації структури посівних площ і сівозміни;
- покращення балансу гумусу та основних поживних речовин шляхом збалансованого використання мінеральних та органічних добрив;
- поширення органічного та точного землеробства;
- забезпечення ефективного функціонування меліоративної системи;

³³ Питання лісорозведення, лісовідновлення, утворення захисних смуг наведені в розділі 2.5 Лісове господарство.

- проведення агротехнічних заходів по боротьбі з ерозією, зокрема, створення захисних лісових насаджень та полезахисних лісосмуг в науково обґрунтованих обсягах.

Зменшення використання водних ресурсів та забруднення поверхневих вод внаслідок сільськогосподарської діяльності шляхом:

- обстеження існуючих гноєсховищ для визначення їх стану і герметичності з метою попередження забруднення ґрунтів, підземних і поверхневих вод;
- припинення застосування стійких та сильнодіючих пестицидів в межах водоохоронних зон;
- запровадження новітніх технологій зрошення;
- попередження забруднення поверхневих вод за рахунок збалансованого використання мінеральних та органічних добрив в водоохоронних зонах;
- проведення комплексних заходів для попередження площинного змиву азоту та фосфору з полів в поверхневі води³⁴.

Забезпечення належного зберігання пестицидів та агрохімікатів шляхом

- проведення обстеження якості ґрунтів і ґрунтових вод в місцях зберігання заборонених, невідомих та непридатних до використання пестицидів;
- знешкодження заборонених, невідомих та непридатних до використання пестицидів;
- проведення рекультивації забруднених ґрунтів.

Навчання та підготовка кадрів для ведення органічного та точного землеробства шляхом:

- розвитку системи сільськогосподарських дорадчих служб;
- запровадження в у відповідних навчальних закладах навчальних програм з органічного та точного землеробства;
- розробки і прийняття Кодексу кращих практик ведення сільського господарства.

---

³⁴ Директива 91/676/ЕС стосовно охорони вод від сільськогосподарських забруднень нітратами зі змінами у відповідності до Регламенту (ЄС) 1882/2003

2.5. Екологія і лісове господарство

2.5.1. Характеристика існуючої ситуації

Україна належить до малолісних районів Європи, фактична лісистість становить лише 15,6% при оптимальній 20%. Загальна площа земель лісового фонду 10,8 млн. га. У постійному користуванні підприємств, що належать до сфери управління Держкомлісгоспу, перебуває 66% земель лісового фонду, Мінагрополітики відповідно - 26,4%, Міноборони - 2,2%, МНС - 1,6%, Мінекоресурсів - 0,8% та ще 3% - інших лісокористувачів.

Ліси України виконують водоохоронні, захисні, рекреаційні функції. Експлуатаційне значення їх обмежене. За останні 40 років площа вкритих лісовою рослинністю земель збільшилася на 31,8% і складає 9,7 млн. га. За віковими групами лісові насадження становлять: молодняки – 32%, середньовікові – 44%, пристигаючі – 13%, стиглі – 11%. Запаси деревини перевищують 1,7 млрд. куб. метрів. У лісах переважають хвойні та твердолистяні породи (сосна, ялина, дуб, явір, клен, ясен). З них, хвойні насадження займають 42% загальної площі, в тому числі соснові – 33%, а твердолистяні – 43%. На даний час 1,4 млн. га земель різних категорій вкрито лісомеліоративними насадженнями. На підпорядкованих Держкомлісгоспу підприємствах лісового господарства функціонують 4,6 тис. га лісових розсадників, 16,8 га тепличних комплексів, де вирощують понад 400 млн. шт. стандартного садивного матеріалу. Створено 16,3 тис. га постійних лісонасінневих ділянок і плантацій для отримання якісного лісового насіння.

Найбільшою серед регіонів України є заготівля деревини в лісах Житомирської (13% від сумарної кількості), Чернігівської та Київської (по 8%), Рівненської, Львівської та Закарпатської (по 7%), Івано-Франківської, Сумської, Волинської (по 6%) областей. Деревина заготовлюється під час рубок головного користування та з метою здійснення заходів з формування і оздоровлення лісових та інших рубок. Ліміт заготівлі деревини (розрахункова лісосіка) затверджується з врахуванням принципів безперервності та невиснажливого використання лісових ресурсів. Станом на 2008р. розміри розрахункової лісосіки складають 7,7 млн. м³, а фактичне її використання 92%. Підприємствами, які займалися лісгосподарською діяльністю (вирощуванням лісу, проведенням лісозахисних заходів, заготівлею деревини та інших лісових ресурсів), у 2007р. вироблено продукції лісового господарства у фактичних цінах на суму 2956,3 млн. грн. Частка продукції лісозаготівель у загальних обсягах продукції лісового господарства становила 87,1%.

З 1999 р. розпочалася сертифікація лісів, як оцінка відповідності системи ведення лісового господарства встановленим міжнародним вимогам. Загальний обсяг сертифікованих лісів в Україні станом на 2007 рік складає 1 млн. га, зокрема: у Житомирській області 184 тис. га, Закарпатській 496 тис. га, Харківській 30 тис. га Чернігівській 105 тис. га, Чернівецькій 177 тис. га

Україна приєдналася до Загальноєвропейського процесу захисту лісів на рівні міністрів (MCPFE) і підписала Страсбурзьку резолюцію щодо обов'язкового проведення моніторингу лісових екосистем. За даними моніторингу 2007 р., стан насаджень основних лісоутворюючих порід у визначених областях України за показником дефоліації вважався задовільним: частка непошкоджених дерев склала 92,5%. Водночас, у Херсонській області частка непошкоджених дерев склала лише 40%.

Інституційна структура

У сфері лісових відносин Кабінет Міністрів України забезпечує реалізацію державної політики у цій сфері. Мінприроди України: здійснює державне управління, контроль, регулювання у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів, координує реалізацію органами виконавчої влади, зокрема Державним комітетом лісового господарства України (Держкомлісгоспом), заходів з охорони, захисту, використання та відтворення лісів, затверджує в установленому порядку нормативи використання лісових ресурсів.

Держкомлісгосп є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань лісового господарства, який самостійно і через свої територіальні органи: 1) здійснює державне управління та державний контроль за додержанням нормативно-правових актів з ведення лісового господарства, видає ліцензії/дозволи відповідно до закону, організовує ведення лісового господарства, веде облік лісів, державний лісовий кадастр та проводить моніторинг лісів; 2) забезпечує функціонування державної лісової охорони, координує здійснення заходів з охорони лісів від пожеж та захисту від шкідників і хвороб;

Верховна Рада та Рада міністрів АР Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські ради та державні адміністрації у сфері лісових відносин:

1) передають у власність, надають у постійне користування, довгострокового тимчасове користування земельні лісові ділянки на землях спільної власності відповідних територіальних громад; передають у власність, надають у постійне користування для нелісогосподарських потреб земельні лісові ділянки площею до 1 гектара, що перебувають у державній власності.

2) встановлюють та погоджують ліміти використання лісових ресурсів при заготівлі другорядних лісових матеріалів та здійсненні побічних лісових користувань;

Районні державні адміністрації та сільські, селищні, міські ради у сфері лісових відносин передають у власність, надають у постійне користування, довгострокове тимчасове користування земельні лісові ділянки, що перебувають у комунальній власності у межах сіл, селищ, міст районного значення; а також для нелісогосподарських потреб земельні лісові ділянки площею до 1 гектара, що перебувають у державній власності.

Законодавство

Лісові відносини в Україні регулюються Конституцією України, Лісовим Кодексом № 3404-IV від 08.02.2006 р., Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» № 1264-XII від 25.06.1991 р., іншими законодавчими актами України. За останні роки були прийняті Постанови Кабінету Міністрів України «Про Державну програму «Ліси України» № 581 від 29.04.2002 р., «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу» № 665 від 23 липня 2008 р., Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реформування та розвитку лісового господарства» №208 від 18.04.06 р., Накази Державного комітету лісового господарства України: «Про затвердження показників регіональних нормативів оптимальної лісистості території України» № 371 від 29.12.08 р., «Про заходи щодо збільшення площ територій та об'єктів природно-заповідного фонду у лісах Карпатського регіону» № 191 від 11.08.2008 р.,

Фінансування

Спеціальне використання лісових ресурсів, крім розміщення пасік, є платним. Збори за спеціальне використання лісових ресурсів державного значення перераховуються платниками в розмірі 100% до державного бюджету. Збори за спеціальне використання

лісових ресурсів місцевого значення та користування земельними ділянками лісового фонду для потреб мисливського господарства, культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей та проведення науково-дослідних робіт перераховуються платниками в розмірі 100% до бюджету АР Крим та місцевих бюджетів за місцем адміністративного розташування ділянок лісового фонду. На спеціальний рахунок Держкомлісгоспу відкритий в органах Держказначейства, надходять кошти від реалізації ліцензій на добування мисливських тварин користувачам мисливських угідь, а також за видачу посвідчень мисливця та інше, які використовуються на охорону і відтворення державного мисливського фонду.

За рахунок використання лісових ресурсів формуються кошти для відтворення лісів, проведення лісівничих, лісоохоронних та інших заходів. Видатки для реалізації державних і регіональних (місцевих) програм спрямованих на підвищення продуктивності, поліпшення якісного складу лісів державної і комунальної власності, їх охорону, захист і відтворення фінансуються шляхом цільового виділення коштів з державного та місцевих бюджетів. Видатки на підвищення продуктивності, поліпшення якісного складу лісів приватної власності фінансуються за рахунок коштів власників лісів.

Законодавством передбачена можливість економічного стимулювання заходів щодо розширеного відтворення лісів, зокрема шляхом компенсації витрат власникам лісів і лісокористувачам пов'язаних з впровадженням ними заходів щодо розширеного відтворення лісів; застосування прискореної амортизації основних фондів земле-, лісо- та природоохоронного призначення. Компенсація витрат проводиться за рахунок коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів, відповідно до загальнодержавних, державних і регіональних (місцевих) програм. Підставою для розгляду питання про економічне стимулювання заходів щодо розширеного відтворення лісів є заява чи клопотання власників лісів і лісокористувачів до органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування за місцезнаходженням лісової ділянки.

2.5.2. Характеристика існуючих проблем і тенденцій

Фактична лісистість території країни (15,6 %) є недостатньою. Для досягнення оптимальних її показників (у межах 20%) слід збільшити площу лісів щонайменше на 2 - 2,5 млн. гектарів. Це сприятиме підтриманню екологічної рівноваги практично на всій території країни, збільшенню ресурсного потенціалу лісів. Питання нарощування лісистості території країни включено до пріоритетних напрямків розвитку лісгосподарської галузі. Останні роки площі заліснення перевищують площі рубок (у 2007 р. 74 тис.га, та 50 тис. га відповідно) проте, нарощування обсягів розширення лісів до 40 тис. на рік, відповідно до програми "Ліси України" стримується недостатніми розмірами бюджетних коштів, що виділяються для цих цілей та відсутністю чіткого механізму виділення земель для заліснення.

Серед лісомеліоративних насаджень значна частина полезахисних (43%) і водорегулюючих насаджень (45%) знаходиться в незадовільному і поганому стані через відсутність догляду, а також через порушення рекомендацій щодо складу дерев і чагарників. Створені за останні десятиліття насадження по берегах малих річок та водойм окрім головного завдання з попередження забруднення річок поверхневим стоком є об'єктами великого санітарно-гігієнічного і рекреаційного значення, особливо в малолісних регіонах країни. Недоліком просторового розміщення деяких видів захисних лісових насаджень різної відомчої підпорядкованості є дублювання їх по межах землекористувань, окремих категорій земельного фонду тощо або, навпаки, відсутність їх там, де це необхідно. Це, в свою чергу, збільшує водо- і снігозбірні площі і сприяє прискореній ерозії земель або руйнуванню об'єктів захисту.

Внаслідок порушень лісового законодавства (15,5 тис. випадків) було заподіяно шкоди лісовому господарству на 14,0 млн.грн., знищено та пошкоджено 30,8 тис.куб.м деревини (на 4% менше, ніж у 2006р.).

Збільшилась кількість лісових пожеж, зокрема, в 2007 р. кількість сталася 6,1 тис. пожеж, що на 58% більше ніж 2006 р. В Україні щорічно виникає близько 4000 лісових пожеж на площі понад 3000 га. Найбільш пожежонебезпечними є Луганська, Херсонська, Донецька, Дніпропетровська, Миколаївська області та АР Крим, на які припадає понад 50% випадків і понад 70% площі лісових пожеж. Збитки від пожеж лісу у 2007 р. склали 188 млн. грн.

Площа осередків шкідників і хвороб лісу складала на кінець 2007 р. 492 тисяч га (4,6% від площі лісового фонду), майже половина з них потребує проведення заходів боротьби. Найбільші площі, уражені шкідниками та хворобами лісів знаходяться у Чернігівській та Івано-Франківській (по 62,5 тис.га), Херсонській (58,3 тис.га.), Житомирській (39,4 тис.га), Харківській (37,8 тис.га), Київській (37,4 тис.га), областях.

Екологічний стан лісу та якість деревини залежать від наявності у лісі залишків невивезеної деревини та неочищених площ лісосік. Станом на 1 травня 2007р. залишок невивезеної деревини, яка підлягала реалізації, збільшився на 251,2 тис.куб.м і становив 961,8 тис.куб.м

Незважаючи на важливість Карпат на лише з точки заготівлі деревини, але і в якості рекреаційного потенціалу, в Програмі «Ліси України» на 2002 - 2015 роки в розділі "Лісове господарство Карпатського регіону" не знайшли відображення існуючі в регіоні екологічні проблеми, зокрема щодо контролю за господарською діяльністю, моніторингу та реалізації комплексу заходів стосовно збалансованого використання лісових ресурсів Карпат.

2.5.3. Цілі

Для забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісових ресурсів необхідно:

збільшення лісистості територій у природних зонах до оптимального рівня шляхом:

- оперативного вирішення питань виділення земель для заліснення;
- розширення мережі селекційно-насінневих центрів і теплично-розсадникових комплексів;
- створення необхідних умов для відновлення лісів природним шляхом;
- ведення збалансованого, невиснажливого лісогосподарювання;
- зменшення втрат лісу від пожеж;
- зменшення втрат лісу від шкідників та хвороб лісу;

підвищення продуктивності і поліпшення якісного складу лісових насаджень шляхом:

- заміни малоцінних насаджень високопродуктивними деревними породами;
- збільшення площ біологічно стійких і високопродуктивних насаджень

нарощування природоохоронного потенціалу лісів шляхом:

- створення захисних лісових насаджень та полезахисних лісосмуг (заліснення неугідь, малопродуктивних, деградованих, техногенно-забруднених земель);
- заліснення берегів річок;

заліснення територій що зазнають впливу ерозійних процесів;
поступового створення з допомогою систем захисних лісових насаджень умов для відновлення у ландшафтів функцій саморегулювання і самовідновлення, здатності реалізації додаткових можливостей біокліматичного потенціалу забезпечення своєчасного очищення площ лісосік;
збільшення застосування біологічних препаратів захисту рослин з одночасним зменшення хімічних препаратів.

2.6. Біобезпека

2.6.1. Характеристика існуючої ситуації

В Україні регламентовано використання ГМО. Зокрема, в Україні заборонено використовувати сировину, що складається або виробляється з ГМО для потреб виробництва продуктів дитячого харчування, а також виробництво, ввезення та обіг продуктів дитячого харчування з вмістом ГМО.

В 2008 році було затверджено тимчасові критерії безпеки поводження з генетично модифікованими організмами та провадження генетично-інженерної діяльності у замкненій системі. За вказаними тимчасовими критеріями визначається рівень ризику генетично-інженерної діяльності у замкненій системі, під час провадження якої використовуються ГМО. За величиною потенційного негативного впливу ГМО Постанова встановлює чотири рівні ризику та критерії оцінки ступеня рівня небезпеки. В 2009р. Кабінет Міністрів затвердив процедуру державної реєстрації ГМО джерел харчових продуктів, а також харчових продуктів, косметичних та лікарських засобів, які містять такі організми або отримані з їх використанням. Державного реєстру ГМО поки що не існує. В Україні заборонено виробництво та обіг ГМО, а також продукції, виробленої із застосуванням ГМО без відповідної державної реєстрації, одержання ліцензій у державних органах влади.

З 1 липня 2009р. в Україні набрав чинності Порядок етикетування харчових продуктів, які містять генетично модифіковані організми або вироблені з їх використанням та вводяться в обіг. Порядок регламентує етикетування харчових продуктів, які містять генетично модифіковані організми, вміст яких становить понад 0,1% або які вироблені з використанням сільськогосподарської продукції, вміст генетично модифікованих організмів в якій становив понад 0,1%. Члени ЄС обмежили ввезення і встановили правила обов'язкового маркування щодо продукції з вмістом ГМ-матеріалу понад 0,9%.³⁵

Інституційна структура

Реалізацію функцій державного нагляду і контролю за дотриманням заходів біологічної і генетичної безпеки покладено на Кабінет Міністрів України, Міністерство охорони навколишнього природного середовища, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство аграрної політики та Міністерство освіти та науки, а також та на регіональні і місцеві підрозділи Державної екологічної інспекції, Державної санітарно-епідеміологічної служби України, Головної державної інспекції захисту рослин, Державного департаменту ветеринарної медицини. Кабінет Міністрів України затверджує Порядок державної реєстрації ГМО та продуктів, отриманих з їх використанням. Профільні міністерства є розробниками проектів відповідних процедур. Міжвідомчу комісію з питань біологічної та генетичної безпеки при Раді національної безпеки і оборони України створено на виконання Указу Президента України № 905/2007 від 20 вересня 2007 р..

Контроль за вмістом ГМО в продукції здійснюють кілька лабораторій: при Укрметртестстандарті, м. Київ; при Інституті екогігієни і токсикології ім. Л. І. Медведя ДП МОЗ України, м. Київ і центр діагностики вірусів та трансгенів насіння і рослин Національного аграрного університету, м. Київ.

³⁵ Директива 2001/18/ЄС та Регламенти 1829/2003/ЄС, 1830/2003/ЄС визначають, що харчові продукти, виготовлені з використанням ГМО, вміст ГМО яких перевищує 0,9%, підлягають обов'язковому маркуванню.

Законодавство

12 вересня 2002 р. Україна приєдналась до Картахенського протоколу через прийняття Закону України «Про приєднання України до Картахенського протоколу про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття» №152-IV. З метою розбудови національної системи біобезпеки 31.05.2007 було прийнято Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів». Постанова Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2008 р. № 922 «Про затвердження тимчасових критеріїв безпеки поводження з генетично модифікованими організмами та провадження генетично-інженерної діяльності у замкненій системі» регламентує критерії оцінки ступеня небезпеки і рівні ризику.

Постанова КМ України від 18 лютого 2009 р. N 114 «Про затвердження Порядку державної реєстрації генетично модифікованих організмів джерел харчових продуктів, а також харчових продуктів, косметичних та лікарських засобів, які містять такі організми або отримані з їх використанням. 13 травня 2009 р. було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України N 468 «Про затвердження Порядку етикетування харчових продуктів, які містять генетично модифіковані організми або вироблені з їх використанням та вводяться в обіг».

Фінансування

Розмір тарифів на проведення експертиз, які є підставою для державної реєстрації ГМО, та продукції, виробленої з їх застосуванням, затверджуються Кабінетом Міністрів України за поданням відповідного центрального органу виконавчої влади. На даний час розмір тарифів не визначено.

Дозволи на ввезення незареєстрованих ГМО для науково-дослідних цілей у замкненій та відкритій системах, а також з метою проведення їх державних апробацій (випробовувань); на ввезення продукції, отриманої з використанням ГМО, призначеної для науково-дослідних цілей; на транзитне переміщення незареєстрованих в Україні ГМО; на вивільнення ГМО у відкритій системі надаються на безоплатній основі центральними органами виконавчої влади відповідно до їх повноважень в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Питання визначення джерел фінансування і умов при яких здійснюється лабораторний контроль за вмістом ГМО в продукції не врегульовано.

2.6.2. Характеристика існуючих проблем і тенденцій

Прийняття Закону «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» стало початком розбудови системи біобезпеки в Україні. Проте, до цього часу не створено координаційного державного органу в сфері поводження з ГМО, не визначено компетентного органу, який контролював би переміщення ГМО по території країни і операції експорту-імпорту ГМО, відсутні Реєстри ГМО. Не налагоджено систему і порядок перевірки харчових продуктів на вміст ГМО. Ринок таких продуктів є нерегульованим. Відсутня система моніторингу за екологічними впливами і впливами на стан здоров'я населення використання ГМО. Недостатньою є кількість спеціальних акредитованих лабораторій, для встановлення наявності ГМО у складі продукції рослинного і тваринного походження

Україна не виконує зобов'язання передбачені Картахенським протоколом, зокрема щодо участі в механізмі посередництва з питань біобезпеки.

2.6.3. Цілі

Необхідно продовжити розбудову та вдосконалення регуляторної, інституційної, фінансової систем у відповідності з вимогами Картахенського Протоколу і відповідних Директив ЄС. Особливу увагу слід приділити процедурам прийняття рішень і системі **моніторингу та контролю за вивільненням ГМО у навколишнє середовище, розміщення ГМО на ринку і використанню ГМО у замкненій системі**, а також, дозволам та інформуванню відповідних сторін про трансграничні переміщення ГМО.

Необхідно розробити положення про **систему контролю харчових продуктів, кормів, що вироблені, складаються або містять ГМО**, а також про функціонування лабораторій, акредитованих для тестування і оцінки продукції на вміст ГМО, які можна було б залучати для проведення лабораторних досліджень. Для потреб розгортання системи лабораторних і наукових досліджень налагодити співпрацю з системою аналогічних інституцій ЄС таких як ENGL. Питання стандартизації з питань продовольчої безпеки, зокрема, безпеки продуктів харчування, отриманих на основі біотехнологій, рекомендуються реалізовувати з врахуванням *Codex Alimentarius*, розробленого під егідою ФАО та ВООЗ збірника стандартів, керівних принципів, практик та рекомендацій.

2.7. Надзвичайні ситуації

2.7.1. Характеристика існуючої ситуації

На території України зберігається високий ризик виникнення надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру. В Україні функціонує 16735 потенційно небезпечних підприємств та інших об'єктів, аварії на 955 з яких можуть призвести до виникнення надзвичайних ситуацій державного та регіонального рівня.

В Україні, останнім часом, щороку реєструється до 300 надзвичайних ситуацій (НС) природного та техногенного характеру, унаслідок яких гинуть люди, зазнає шкоди навколишнє природне середовище та наносяться великі економічні збитки. За 1997—2007 роки зареєстровано понад 4,5 тис. надзвичайних ситуацій, зокрема, більш як 2,4 тис. техногенного та 1,6 тис. природного характеру. Чисельність людей, що загинули внаслідок надзвичайних ситуацій, становить близько 4,5 тисячі, матеріальні збитки перевищують 10 млрд. гривень. В 2008 р. сталась 291 НС (з них 165 техногенних та 126 природних НС). Сума завданих при цьому збитків склала близько 4,76 млрд. грн., з них 4,6 млрд. грн. через НС природного характеру. Внаслідок цих надзвичайних ситуацій постраждало 959 та загинуло 587 осіб. За масштабами зареєстровано 8 НС державного рівня, 12- регіонального, 131- місцевого, та інші- об'єктового рівня. Найбільшими НС в 2008 року були: паводок в 6 західних областях України, внаслідок якого загинуло 39 осіб та завдано збитків на суму понад 2,5 млрд. гривень; лісова пожежа в Ізюмському районі Харківської області, яка знищила понад 1300 га хвойного лісу; пожежа та вибухи боєприпасів на території 61 армійського складу боєприпасів (в/ч 0829) у м. Лозова Харківської області; пожежі та вибухи у вугільних шахтах Донецької області (у м. Родинське на шахті Краснолиманська ДП "Вугільна компанія" та м. Єнакієве на шахті ім. Карла Маркса ДП "Орджонікідзевугілля"). Найбільшого впливу НС природного характеру на безпеку життєдіяльності, довкілля та об'єкти господарювання зазнають Миколаївська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька, Тернопільська області. Найбільша кількість НС техногенного характеру зафіксовано в Донецькій, Харківській, Запорізькій, Дніпропетровській, Луганській областях.

Щороку відбуваються пориви на трубопроводах, що приводить до забруднення територій та водних об'єктів. Протяжність по території України магістральних газопроводів складає більше 35,2 тис. км, нафтопроводів — 7,9 тис. км., продуктопроводів - 3,4 тис. км. Незадовільний технічний стан є основною причиною НС на трубопроводах. Негативний вплив спричинюють і незаконні підключення до трубопроводів з порушенням їх цілісності.

Майже 1% всієї території України відноситься до зони екологічної катастрофи. Це насамперед зона відчуження після аварії на ЧАЕС та райони, прилеглі до неї, а також окремі місцевості в Донецькій, Дніпропетровській, Луганській, Львівській і деяких інших областях. Створює напругу у суспільстві невирішеність питання щодо знешкодження, перероблення, утилізації чи захоронення залишків небезпечних хімічних речовин, сумішей речовин невизначеного складу та надзвичайно токсичних відходів, таких як мономітрохлорбензолу (2,4 тис. т на ДП "Горлівський хімічний завод", Донецька обл.), гексахлорбензолу (11 тис. т на ТзОВ "Оріана-Галев", Івано-Франківська обл.), залишків ртуті та шламів хлорного виробництва (11,7 т ртуті та 44 т ртутевмісних шламів на ВАТ "Радикал", м. Київ), берилійвмісних відходів (555 т на ДНВП "Захід", м. Київ), а також завезених у попередні роки з-за кордону суміші речовин "Премікс" (Закарпатська обл.), та виготовленого з гудронів модифікатору (Львівська обл.), непридатних пестицидів

(приблизно 20 тис. т), накопичених в усіх областях (7074 складів). Це пов'язано з відсутністю досконалих, екологічно ефективних технологій утилізації і знешкодження зазначених речовин.

Об'єкти Збройних Сил України, на яких накопичена велика кількість небезпечних речовин, палива, боєприпасів, становлять потенційну екологічну загрозу. Найнебезпечнішими об'єктами з точки зору виникнення масштабних техногенних аварій та катастроф у Збройних Силах є: арсенали, бази і склади ракет та боєзапасів, бази і склади пального, особливо на яких зберігаються компоненти ракетного палива, могильники радіоактивних відходів. На сьогодні у Збройних Силах України експлуатуються 8 складів та баз пального, де в наземних та заглиблених резервуарах зберігається 16,2 тис. тон компонентів ракетного палива. 60% резервуарного парку та технічного обладнання відпрацювало встановлені терміни експлуатації та потребують ремонту. За часів існування збройних сил Радянського Союзу на території України було створено низку могильників радіоактивних відходів. Радіаційний фон перед огорожею території могильників складає 13-15 мкр/год, що не перевищує природного фону. З метою дотримання радіоекологічної безпеки військових об'єктів, протягом 2006 року на зберігання Українському державному об'єднанню "Радон" передано близько 300 кг непридатних джерел іонізуючого випромінювання.

Динаміка активності небезпечних геологічних процесів (зсуви, просадки, підтоплення тощо) по всій території України залишається загрозовою для безпеки життєдіяльності населення та об'єктів господарювання. У 2007 та 2008 роках сталось 16 НС геологічного характеру.

Інституційна структура

Захист населення і територій є системою загальнодержавних заходів, які реалізуються центральними і місцевими органами виконавчої влади, виконавчими органами рад.

Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи забезпечує реалізацію державної політики у сфері цивільного захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, поводження з радіоактивними відходами та вибуховими матеріалами промислового призначення, рятувальної справи, техногенної, пожежної і промислової безпеки, охорони праці, державного гірничого нагляду. Державна гідрометеорологічна служба України організовує діяльність системи прогнозування та забезпечення інформацією про стан та прогнозовані зміни гідрометеорологічних умов, попереджає про небезпечні та стихійні гідрометеорологічні явища.

Мінприроди та його територіальні органи відповідають за охорону навколишнього природного середовища, екологічну безпеку. Державні екологічні інспекції відповідають за контроль аварійних ситуацій та оперативне інформування про хід усунення екологічних наслідків, про величину нанесених збитків. Державна геологічна служба веде моніторинг небезпечних геологічних процесів, підземних вод та геохімічного стану ландшафтів.

Для організації і координації аварійно-рятувальних робіт з ліквідації НС створюється тимчасовий орган, штаб з ліквідації надзвичайної ситуації, до роботи в якому, залежно від рівня НС, залучаються керівники аварійно-рятувальних служб та формувань, що беруть участь у ліквідації НС, спеціалісти відповідних центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та

організацій. У своїй діяльності штаб з ліквідації НС залежно від її рівня взаємодіє із спеціальною Урядовою комісією з ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру або спеціальною комісією з ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру регіонального, місцевого та об'єктового рівня.

Законодавство

Питання забезпечення екологічної безпеки, попередження надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків регулюється Законами України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру» № 1809-III від 08.06.2000 р., «Про об'єкти підвищеної небезпеки» № 2245-III від 18.01 2001 р., Указом Президента України «Про заходи щодо підвищення рівня захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру» № 80/2001 від 09.02.2001 р. Постановою Кабінету Міністрів України «Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки» № 956 від 11.07.2002 р. За період з 2003 по 2008 р.р. було прийнято ряд законів та нормативних актів, зокрема, Закон України «Про правові засади цивільного захисту» №N 1859-IV від 24.06.2004 р., Указ Президента України «Положення про Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи» № 1430/2005 від 10.10. 2005р., Постанови КМ України «Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку цивільного захисту на 2009—2013 роки» №156» від 25 лютого 2009.

Фінансування

Фінансування заходів щодо запобігання і реагування на надзвичайні ситуації забезпечується за рахунок коштів організацій, що знаходяться на території розвитку надзвичайної ситуації, бюджетних і позабюджетних коштів Ради Міністрів АР Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, відповідних виконавчих органів Рад, страхових фондів, Фондів охорони навколишнього середовища та інших джерел.

Під час ліквідації НС загальнодержавного рівня, за поданням МНС України, Мінфіну України, Мінекономіки України, інших заінтересованих центральних органів виконавчої влади, використовуються спеціальні фінансові та матеріальні резерви, у тому числі: кошти резервного фонду КМ України; запаси державних матеріальних резервів техніки і спеціальних видів майна. Під час ліквідації НС регіонального рівня використовуються спеціальні фінансові та матеріальні резерви, у тому числі: кошти резервного фонду Ради Міністрів АР Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій; регіональні запаси матеріальних резервів, техніки та спеціальних видів майна. У разі вичерпання зазначених джерел фінансування, виділяються кошти з резервного фонду КМ України. Під час ліквідації надзвичайних ситуацій місцевого рівня використовуються фінансові та матеріальні резерви районних державних адміністрацій; місцеві запаси матеріальних резервів, техніки та спеціальних видів майна. У виняткових випадках, виділяються кошти з резервного фонду Ради Міністрів АР Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

2.7.2. Характеристика існуючих проблем і тенденцій

За останнє десятиріччя має місце чітка тенденція до зменшення кількості надзвичайних ситуацій з 726 НС (492 техногенного та 234 природного характеру) в 1999 р. до 291 НС (165 техногенного та 126 природного характеру) в 2008 р. Зменшилась кількість НС як техногенного так і природного характеру, проте збільшилась частка природних НС у загальній кількості НС з 32% в 1999 р. до 43% в 2008 р.

В структурі природних НС відзначено збільшення кількості пожеж в природних екосистемах з 40 у 2001-2002 рр. до 58 в 2007-2008 рр. Збільшилась кількість НС геологічного характеру з 7 в 2001 р. до 13 в 2007 р., зокрема зсувів, які поширені на території майже 200 міст і селищ міського типу та майже тисячі сільських населених пунктів. В зоні підтоплення знаходиться більше 1 тис. населених пунктів. Більш руйнівну силу, порівняно з минулими роками, мали паводки 2008 року (економічні збитки склали приблизно 4 млрд. грн). Збільшилась кількість випадків знеструмлення населених пунктів внаслідок природних катаклізмів (вітри, налипання мокрого снігу тощо). Можна очікувати, що в найближчі роки кількість НС природного характеру не буде мати тенденції до зменшення, що пов'язано із змінами клімату, що відбуваються у світі.

Незважаючи на зменшення кількості НС техногенного характеру не зменшується кількість НС пов'язаних з вибухами та пожежами (163 2007-2008 рр.), зокрема, на шахтах, будівлях нежитлового і нежитлового призначення. Виникали НС на складах боєприпасів (Новобогданівка та Лозова).

При загальному зменшенні кількості НС, кількість загиблих людей у 2007-2008 р.р. є найбільшою (622 та 587 особи відповідно) за останні 12 років. Не відзначено зменшення кількості НС державного рівня (8 НС на рік).

Основними причинами виникнення техногенних аварій і катастроф та збільшення негативного впливу природних НС в Україні є: технічна складність виробництва, великий обсяг транспортування; зберігання й використання небезпечних речовин; зниження вимогливості й ефективності роботи органів державного нагляду за станом техногенно-екологічної безпеки; старіння основних фондів, у тому числі природоохоронного призначення; аварійний стан значної частини каналізаційних мереж у комунальному господарстві; недостатня інвестиційна підтримка впровадження новітніх ресурсозберігаючих і екологічно чистих технологій в екологічно небезпечних галузях промисловості, насамперед металургійній, хімічній, нафтохімічній, а також енергетиці; екологічні проблеми, пов'язані з істотними змінами стану геологічного та гідрогеологічного середовища у зв'язку з закриттям нерентабельних гірничодобувних підприємств, шахт і розрізів; критичне екологічне становище в гірничодобувних регіонах країни, зокрема в Донбасі, Кривбасі, Львівсько-Волинському регіоні, тощо.

2.7.3. Цілі

Запобігання надзвичайним ситуаціям та ефективна ліквідація їх наслідків, будучи найважливішими передумовами безпеки життєдіяльності населення та охорони довкілля, забезпечуються шляхом:

Управління ризиками і мінімізації збитків від НС природного характеру за рахунок оптимізації прогнозування, моніторингу, оперативного реагування і оповіщення населення.

Попередження виникнення НС техногенного характеру через підвищення рівня безпеки на об'єктах, що становлять підвищену екологічну небезпеку; при транспортуванні; зберіганні і використанні небезпечних речовин; стимулюванням впровадження новітніх технологій в екологічно небезпечних галузях промисловості

Реалізація даних цілей передбачає впровадження комплексних заходів, зокрема:

Зміцнення інституційної структури і удосконалення нормативно-правової бази спрямованої на створення єдиної державної системи цивільного захисту, що дозволить підвищити оперативність реагування на НС та ефективну ліквідацію їх

наслідків. Актуальними завданнями для досягнення даної мети є вдосконалення структури сил цивільного захисту, зокрема, шляхом створення сил швидкого реагування та механізму взаємодії центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій у процесі виконання заходів цивільного захисту; забезпечення ефективного функціонування системи інформування та оповіщення органів виконавчої влади, громадських організацій та населення про НС.

Удосконалення науково-методичних підходів у сфері запобігання та реагування на НС. Це включатиме розробку комплексної схеми інженерно-технічного захисту територій та об'єктів; проведення фундаментальних та прикладних наукових досліджень щодо оцінки ризиків та прогнозування виникнення НС.

Розвиток транскордонного і регіонального співробітництва України із сусідніми державами у сфері екологічної безпеки за допомогою покращення координації діяльності відповідних органів влади різних країн з питань попередження НС. Вирішенню даних завдань сприятиме обмін інформацією та проведення спільних навчань сил цивільного захисту та аварійно-рятувальних служб.

III. ІНСТРУМЕНТИ І МЕХАНІЗМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

3.1. Інституційна спроможність

Важливими передумовами ефективного функціонування екологічних інституцій є їх стабільність (відмова від практики щорічних реорганізацій), прозорість прийняття рішень і обмін інформацією, усунення дублювання функцій і повноважень, високий професійний рівень працівників і їх відповідне технічне і методичне забезпечення для ефективного виконання функціональних обов'язків.

Важливою передумовою інтеграції завдань охорони довкілля у галузеву політику є *налагодження координації діяльності між урядовими інституціями на рівні керівництва* і екологічних відділів у галузевих міністерствах для досягнення консенсусу, результативність діяльності створених робочих та цільових груп. Це, зокрема, сприятиме вирішенню таких питань як:

- доопрацювання і прийняття Стратегії сталого розвитку України;
- створення центру координації з Європейським хімічним агентством (ЕЧА) з метою сприяння дотриманню вимог регламенту Реєстрації, оцінки, отримання дозволу і обмеження в застосуванні хімікатів ("REACH") виробниками хімічних речовин;
- налагодження роботи механізму посередництва з біобезпеки, шляхом координації між інституціями залученими до реалізації питань з біобезпеки, і забезпечення обміну інформацією з Секретаріатом Конвенції з біорізноманіття;
- перегляд галузевих стратегій і програм на предмет включення завдань охорони навколишнього середовища.

Посилення спроможності виконавчих органів влади і структурних підрозділів Міністерства охорони навколишнього природного середовища України можна досягнути шляхом:

- 1) чіткого розподілу повноважень та звітності в органах державної влади у галузі охорони довкілля на національному, обласному та місцевому рівнях. Це, зокрема, стосується:
  - розподілу повноважень між різними інспекційними органами підпорядкованими Мінприроди і покращення координації їх діяльності з інспекційними органами підпорядкованими іншим відомствам;
  - діяльності Державного комітету водного господарства і басейнових управлінь;
  - координаційної ролі Мінприроди щодо діяльності державних комітетів (земельних ресурсів, лісового господарства і водного господарства), а також Центру з питань зміни клімату та Агенції екологічних інвестицій.
- 2) відповідного матеріально- технічного забезпечення інспекційних органів, зокрема щодо моніторингу стану ґрунтів, підземних вод і повітря;
- 3) дотримання визначених законодавством термінів на видачу дозволів, лімітів, ліцензій;
- 4) прозорості у прийнятті рішень;

5) відповідного рівня професійної підготовки представників центрального апарату Мінприроди щодо видачі дозволів на вивільнення ГМО в навколишнє середовище; запровадження нової інтегрованої (комплексної) дозвільної системи;

Реформування роботи Державного фонду охорони навколишнього середовища передбачає:

- скорочення кількості місцевих фондів для мобілізації ресурсів на національному і обласному рівнях;
- зміцнення організаційної і адміністративної структури Державного фонду охорони навколишнього середовища;
- оптимізацію управління проектним циклом;
- ведення регулярного моніторингу і контролю за реалізацією проектів, аналіз результативності і довготривалості отриманих результатів підтриманих проектів;
- проведення закупок отримувачами фінансування;
- застосування 3-4 річного циклу бюджетного планування для фінансування довготермінових інвестиційних проектів;
- забезпечення прозорості інформації щодо надходжень і видатків. Створення бази даних проектів, за напрямками природоохоронної діяльності, категоріями бенефіціарів і джерелами фінансування.

Налагодження конструктивного діалогу з громадськістю і приватним сектором шляхом:

- інформування щодо вимог екологічних програм і проведення консультацій з питань прийняття нових законодавчих актів;
- регуляторного забезпечення стимулювання підприємницької діяльності спрямованої на створення інфраструктури по збору і переробці шин, використаних акумуляторів, пластикової тари; впровадження екологічно чистих технологій і процесів; рекультивацию порушених і забруднених земель;
- контролю за дотриманням взятих на себе в ході приватизації екологічних зобов'язань, зокрема, щодо мінімізації/усунення забруднень ґрунтів та підземних вод;
- мобілізації ресурсів і оперативного реагування на надзвичайні ситуації, які можуть виникнути або вплинути на діяльність промислових підприємств;
- інформаційної підтримки і популяризації екологічно спрямованих ініціатив приватного сектору;
- оперативного реагування відповідних інституцій на скарги населення і інформування щодо існуючих або прогнозованих екологічних впливів підприємств, стану навколишнього середовища в окремих місцевостях.

Підвищення рівня виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань сприятиме підвищенню іміджу України як надійного члена міжнародної спільноти і передбачатиме:

- забезпечення подання в секретаріати міжнародних конвенцій та протоколів відповідної звітності у повному обсязі та у встановлені терміни;

- визначення пріоритетних напрямків для міжнародної співпраці на коротко-, середньо- і довготривалу перспективу з зазначенням завдань, обсягів співфінансування і встановленням часових рамок;
- аналіз виконання Україною взятих на себе зобов'язань в рамках ратифікованих міжнародних угод і на його основі визначити завдання щодо зміцнення спроможності і відповідальності залучених інституцій, фінансового забезпечення, обміну інформацією на національному і міжнародному рівнях;
- аналіз результативності реалізації проектів міжнародної технічної допомоги та проблем, які перешкоджають їх ефективному впровадженню і поширенню позитивних результатів.

3.2. Екологічне законодавство і перспективи його наближення до Директив ЄС

Ефективна реалізація екологічної політики вимагає функціонування системи узгодженого екологічного законодавства, спрямованого на досягнення національних пріоритетів. Основними вимогами щодо екологічного законодавства є його відповідність Конституції України, стратегічним цілям членства в ЄС і, відповідно, наближення до Директив ЄС, соціальна прийнятність, реалістичність, економічна ефективність. Законодавство повинно сприяти гнучкому застосуванню відповідних економічних інструментів для стимулювання впровадження інноваційних екологічних технологій і вирішення актуальних проблем в «гарячих екологічних точках» і швидкому вирішенню екологічних проблем на місцевому рівні.

Стратегічна екологічна оцінка. Проекти законів і програм, в тому числі галузевих, повинні оцінюватись на предмет впливу на довкілля економічної ефективності, відповідності вимогам Директив ЄС і міжнародних угод, обговорюватись зі всіма зацікавленими сторонами (виробниками, громадськістю, місцевими органами влади). Законодавчі документи, програми повинні переглядатись не рідше як раз в п'ять років на предмет ефективності в досягненні цілей.

З метою **дотримання взятих на себе Україною зобов'язань в рамках відповідних ратифікованих міжнародних угод в сфері охорони довкілля**, необхідно провести детальний аналіз їх виконання і визначити додаткові заходи щодо їх повного впровадження.

В процесі **наближення екологічного законодавства України з *acquis communautaire* Європейського Союзу** необхідно визначити черговість узгодження законодавства України і ЄС, узгодити часові рамки, обсяг і джерела фінансування для опрацювання нового і приведення окремих положень існуючого екологічного законодавства у відповідність з Директивами ЄС. Зокрема, необхідно провести роботу щодо наближення національного законодавства до Директив ЄС стосовно:

- перегляду та спрощення нормативів забруднення;
- моніторингу і оцінки якості повітря зокрема щодо визначених забруднюючих речовин, зонування території України, планів щодо покращення якості повітря в зонах і агломераціях; регулювання зменшення вмісту сірки в пальному; синхронізування технологічних нормативів при виробництві певних категорій транспортних засобів в Україні у відповідності з діючими в ЄС стандартами Євро;
- нормативів якості поверхневих вод, які використовуються для потреб водопостачання і для культурно-побутового користування, очищення комунальних стоків, забруднень водних об'єктів небезпечними речовинами, попередження забруднення через змив нітратів з сільськогосподарських земель;
- контролю за поведінням з такими видами відходів як використані батареї і акумулятори, відпрацьовані оливи електронне обладнання, вживані автомобілі. Необхідно внести зміни до класифікації відходів з регламентуванням діяльності щодо поводження з будівельними відходами і спалення твердих побутових відходів;
- впровадження комплексної/інтегрованої дозвільної системи для визначених крупних джерел викидів (в першу чергу енергогенеруючих компаній);

- ліцензування виробництва, застосування, імпорту і експорту небезпечних хімічних речовин, контролю за їх вмістом в продукції і їх безпечним видаленням.

Виходячи з потреб **врегулювання питань, які викликали резонанс в громадянському суспільстві** необхідно:

- врегулювати питання пов'язані з *користуванням землями водного фонду і землями рекреаційного, оздоровчого, природоохоронного та історико-культурного призначення* шляхом забезпечення дотримання законодавства України, що гарантує права населення на доступ і користування рекреаційними ресурсами. Підвищення відповідальність посадових осіб, дозвільних та контролюючих органів за дотримання чинного законодавства щодо користування/забудови земель;
- *завершити формування національної законодавчої бази з питань біобезпеки та забезпечити її подальше вдосконалення з врахуванням положень відповідних норм права ЄС.* Розглянути доцільність розробки підзаконних актів щодо участі громадськості у прийнятті рішень або ратифікації Алматинської Поправки до Орхуської Конвенції. З метою вдосконалення національного законодавства в сфері біобезпеки необхідно підготувати перелік нормативних актів, рекомендованих до опрацювання, розробити процедури і методології щодо попередження неконтрольованого вивільнення ГМО, і які регламентують питання дозволів і ліцензування, систему прийняття рішень, реєстрів, маркування, стандартизації, державної реєстрації ГМО, продукції, отриманої з їх використанням, та встановлення обмеження щодо їх застосування; порядок надання дозволів при ввезенні та транзиті ГМО джерел харчових продуктів та кормів і харчових продуктів та кормів вироблених із ГМО; системи пакування, зберігання, транспортування і маркування продукції, яка поступає в обіг; використання ГМО в замкнених системах і поводження з відходами ГМО та тарою.
- розробити комплексні регіональні і місцеві програми спрямовані на *вирішення актуальних екологічних проблем* таких як оптимізація планування забудови і зелених зон; покращення якості повітря і зменшення шуму через оптимізацію транспортних потоків і мінімізацію викидів зі стаціонарних джерел забруднення; мінімізацію утворення, сортування, переробка та безпечна утилізація або захоронення відходів, покращення якості і забезпечення доступу до якісної питної води, та інш.

З метою **оптимізації природоохоронної діяльності підприємств, зокрема тих, що розташовані в «гарячих екологічних точках»** необхідно налагодити конструктивний діалог і співпрацю з підприємствами, зокрема:

- Сприяти укладанню *добровільних угод з підприємствами* таких як «соціальна відповідальність», екологічна сертифікація, зобов'язання щодо реалізації програм збору і утилізації продукції після завершення терміну її використання, інформування населення про вплив виробничої діяльності на стан довкілля, організація широких громадських обговорень щодо планів будівництва.
- *Вести збалансовану політику спрямовану на підвищення вимог і відповідальності підприємств за забруднення навколишнього середовища, з одного боку, і на стимулювання впровадження природоохоронних заходів, з іншого.* З цією метою необхідно передбачити підвищену відповідальність (штрафи) за «нові» забруднення навколишнього середовища (штрафи) і компенсацію завданих збитків, включаючи повну вартість рекультивациі/санациі забруднених ґрунтів/підземних вод. Цьому також сприятиме адаптація існуючих методик розрахунку збитків за забруднення навколишнього середовища до найкращих світових практик, зокрема

щодо забруднення ґрунтів і підземних вод. Необхідно законодавчо оформити засади пільгового стимулювання діяльності, яка передбачає добровільні зобов'язання щодо очищення «історичних» забруднень земель, зокрема в ході їх приватизації і впровадження новітніх екологічно чистих технологій і процесів. Передбачити можливість звільнення від податків добровільні внески на екологічні потреби і прийняти Закон «Про екологічне страхування».

3.3. Економічні механізми і фінансування природоохоронної діяльності

Забезпечення стабільного фінансування і мобілізація ресурсів для вирішення пріоритетних екологічних проблем, поєднання стимулюючих економічних інструментів з підвищенням контролю і відповідальності за порушення екологічного законодавства є основними передумовами реалізації природоохоронних завдань в Україні. З цією метою необхідно:

Мобілізувати фінансові ресурси, забезпечити співфінансування і самофінансування:

- мобілізувати ресурси для природоохоронних інвестицій шляхом оптимізації координації між фондами різного рівня, між міністерствами, агенціями міжнародної технічної допомоги;
- визначити обсяги співфінансування з різних джерел фінансування для різних проектів і встановити максимальний/мінімальний розмір фінансування з Державного фонду охорони навколишнього середовища (ДФОНПС);
- визначити величину інвестицій потрібних для реалізації заходів в рамках наближення екологічного законодавства України до вимог Директив ЄС;
- продаж квот на викиди у відповідності до Кіотського протоколу спрямувати на раціональне використання енергії/енергозбереження і покращення екологічних показників енергогенеруючими підприємствами.
- відокремити плату за поводження з ТПВ від квартирної плати з метою забезпечення механізму повної компенсації видатків на поводження з ТПВ;
- запровадити екологічне страхування;
- розробити і законодавчо оформити перелік заходів для забезпечення часткового самофінансування природоохоронних територій за рахунок розвитку еко-туризму, екоосвіти, певних видів господарської діяльності;
- встановити цільові тарифи і збори за спеціальне водокористування і скидання забруднюючих речовин для різних секторів економіки;
- вдосконалити методики визначення шкоди завданої в результаті забруднення навколишнього середовища, з метою повної компенсації завданих збитків;
- провести переговори з країнами кредиторами щодо застосування механізму конверсії зовнішньоекономічних боргових зобов'язань (при їх реструктуризації) для реалізації природоохоронних завдань (механізм «борги заради довкілля»);
- встановити критерії для визначення продукції як екологічно небезпечної для навколишнього середовища і ввести продуктової податок на неї.

Запровадити податкові пільги і фінансові стимули:

- **Визначити *здешевлення кредитів* як основну форму надання фінансової підтримки з Державного фонду охорони навколишнього середовища.** До проектів рекомендованих для пріоритетного фінансування з ДФОНПС включити такі, які мають значний економічний і екологічний ефект³⁶ і спрямовані на:
  - впровадження найкращих доступних технологій для зменшення інтегрованого впливу на навколишнє середовище, зокрема в місцях, які

³⁶ Документ "Образцы лучшей практики управления государственными природоохранными расходами" є посібником для підготовки і реалізації державних екологічних програм

- зазнають надмірного техногенного навантаження і спричинюють погіршення здоров'я населення;
- забезпечення населення питною водою нормативної якості, в першу чергу жителів сільської місцевості і районів, де якість водопостачання не відповідає встановленим нормам;
- розбудову системи переробки, утилізації і видалення відходів, в першу чергу 1-2 класу небезпеки;
- впровадження заходів з енергозбереження і спрямованих на раціональне використання паливно-енергетичних ресурсів;
- реалізацію заходів для попередження виникнення надзвичайних ситуацій в місцях, які регулярно зазнають негативних екологічних наслідків і економічних збитків від НС природного і техногенного характеру
- обумовити надання комерційними банками кредитів для реалізації проектів (в першу чергу інфраструктурних) за умови проведення ОВНС або екологічного аудиту.³⁷

Надати податкові пільги:

- комунальним підприємствам, які забезпечують утилізацію твердих побутових відходів, водопостачання і водовідведення;
- при інвестуванні в розвиток «чистих виробництв»³⁸; у виробництво «екологічно безпечної продукції»³⁹ і при впровадженні новітніх технологій для повнішого видобування сировини в процесі розробки родовищ корисних копалин;
- при придбанні нового транспортного засобу за умови добровільного припинення експлуатації автомобілів, що не відповідають стандарту Євро 5,
- при покупці автомобілів, в яких застосовано інноваційні технології, що суттєво зменшують викиди в атмосферне повітря.
- для підприємств, які беруть на себе зобов'язання дотримуватись екологічних принципів на всіх стадіях життєвого циклу продукції, в першу чергу, тих виробників, які створюють інфраструктуру зі збору і утилізації продукції після завершення терміну її використання.
- при створенні інфраструктури роздільного сортування, збору, утилізації і переробки відходів; при використанні продукції отриманої з вторинної сировини, при використанні у виробництві тари та матеріалів які можуть бути утилізовані з мінімальним впливом на навколишнє середовище; при повторному використанні тари та упаковки;
- звільнити від податків добровільні внески на екологічні потреби;
- розробити компенсаційні механізми, при включенні до інвестиційних зобов'язань суб'єктами господарювання витрат на проведення комплексу робіт з очищення ґрунтів і підземних вод забруднених внаслідок виробничої та військової діяльності.

Посилити контроль і підвищити відповідальність:

- забезпечити контроль за дотриманням інвестиційних зобов'язань щодо реалізації природоохоронних завдань взятих на себе суб'єктами підприємницької діяльності в ході приватизації об'єктів. Як складовий елемент звітів екологічних аудитів, проведених в рамках приватизації об'єктів

³⁷ У відповідності до підходів і критеріїв ЄБРР і Світового Банку щодо екологічної оцінки проектів запропонованих для фінансування

³⁸ Необхідно визначити перелік технологій, які включаються до «екологічно чистих»

³⁹ Необхідно визначити критерії, за якими продукція визначена як «екологічно безпечна» (наприклад продукція органічного сільського господарства)

підвищеної екологічної небезпеки, включити оцінку видатків необхідних для реалізації природоохоронних заходів;

- встановити підвищені штрафи при скиді неочищених та недостатньо очищених промислових стічних вод у водні об'єкти;
- запровадити систему підвищених штрафів за порушення правил користування водними об'єктами, водоохоронними зонами та прибережними смугами суб'єктами господарювання;
- встановити підвищені ставки за користування землями водоохоронних зон і землями рекреаційного призначення, забудова яких була здійснена з порушенням чинного законодавства з наступним узаконенням.
- переглянути в сторону зменшення кількість забруднюючих речовин за які справляється плата за забруднення навколишнього середовища на основі аналізу існуючих надходжень за забруднення навколишнього середовища окремими забруднюючими речовинами. При цьому посилити моніторинг, контроль і ввести підвищені штрафні платежі за понадлімітне забруднення.

3.4. Екологічний моніторинг стану довкілля та контроль за дотриманням природоохоронного законодавства

Для забезпечення розвитку єдиної державної системи моніторингу стану довкілля, спрямованого на надання органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування і населенню своєчасної, достовірної інформації про його стан, і для підвищення ефективності контролю за дотриманням природоохоронного законодавства, необхідно:

створення єдиної мережі спостережень шляхом:

інтеграції елементів мереж суб'єктів моніторингу (МНС, МОЗ, Мінагрополітики, Мінбуд, Держводгосп, Держкомлісгосп, Держкомзем, Мінприроди) в єдину мережу для чого:

- розробити законодавчо-нормативне забезпечення створення єдиної мережі спостережень;
- налагодити організаційні та інформаційні зв'язки для ефективного функціонування єдиної системи моніторингу;
- розробити уніфіковане за відповідними напрямами методичне забезпечення моніторингу в єдиній мережі всіма суб'єктами системи моніторингу;
- за основу уніфікованого методичного забезпечення моніторингу взяти національні стандарти та стандарти ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища;

технічне забезпечення системи моніторингу, яке передбачає:

- системне постійне, оновлення засобів вимірювальної техніки та обладнання служб спостережень, впровадження багатофункціональних приладів, створення автоматизованих постів спостережень та уніфікацію засобів вимірювальної техніки;
- впровадження передових інформаційних технологій та створення банків даних зібраної інформації;
- розробку структури даних, форматів та регламенту обміну інформацією;

метрологічне забезпечення проведення спостережень, яке передбачає:

- застосування єдиних метрологічних норм і правил під час здійснення відбору проб та проведення польових і лабораторних досліджень;
- відповідні засоби вимірювальної техніки, статистичного оброблення результатів спостережень ;

інтеграція інформаційних ресурсів суб'єктів системи моніторингу і забезпечення функціонування єдиної автоматизованої підсистеми збирання, оброблення, аналізу і збереження даних, для чого передбачається:

- уніфікація технічного та програмного забезпечення;
- об'єднання інформаційних підсистем окремих суб'єктів системи моніторингу для комплексної оцінки інформації;
- упровадження передових інформаційно-аналітичних технологій та уніфікованих форм подання і збереження даних;

удосконалення існуючих мереж спостережень за станом довкілля, для чого:

- переглянути кількість, склад, місця розташування пунктів спостереження за станом довкілля (атмосферного повітря, вод, ґрунтів та інших) з метою підвищення ефективності моніторингу;

- довести кількість пунктів спостереження до необхідної з врахуванням вимог чинного законодавства та міжнародних угод, зокрема, щодо в рамках транскордонної співпраці;
- врахувати європейські вимоги щодо системи моніторингу стану довкілля;

зміцнення інституційної спроможності системи контролю за дотриманням природоохоронного законодавства, для чого:

- переглянути відповідні законодавчі засади функціонування інспекційних органів, існуючу організаційну структуру і розподіл повноважень;
- забезпечити проведення регулярного навчання та підвищення кваліфікації штату інспекторів, зокрема місцевого рівня;

3.5. Екологічна освіта, просвіта та інформування громадян і забезпечення участі громадськості у прийнятті рішень

Вирішення актуальних завдань охорони навколишнього природного середовища, створення безпечних умов для здоров'я та життєдіяльності громадян значною мірою залежать від рівня їх поінформованості, екологічної освіти і просвіти різних вікових груп громадян, залучення громадськості до участі у прийнятті рішень. Реалізація даних завдань передбачає:

підвищення екологічної свідомості і відповідальності громадян за стан довкілля шляхом:

- створення систем екологічного інформування та просвіти населення, які включають телебачення, радіо, друковані видаання, інтернет і спрямовані на різні вікові групи населення;
- популяризації інформації через мас-медіа і соціальну рекламу про потреби і можливості ощадливого ставлення до використання природних ресурсів (тепло та енергозбереження в оселях, «відповідального споживання», поведження в природі, раціонального поведження з побутовими відходами);
- проведення роз'яснювальної роботи щодо персональної відповідальності кожного громадянина за порушення природоохоронного законодавства;
- сприяння впровадженню на загальнодержавному рівні Стратегії ЄЕК ООН «Освіта для сталого розвитку». З цією метою необхідно розширити повноваження та доукомплектувати склад Екологічної комісії при Міністерстві освіти фахівцями з питань дошкільної освіти, середньої та професійно-технічної освіти, представниками інших зацікавлених сторін, включаючи громадські організації та засоби масової інформації;
- позашкільної роботи екологічного спрямування, екологічних табори, змагань, конкурсів;
- Залучення освітніх закладів на місцевому, регіональному і міжнародному рівнях до проведення тематичних екологічних заходів («День Землі», «День Дніпра», тощо)

З метою залучення громадськості до реалізації актуальних завдань екологічної політики і прийняття рішень необхідно:

- надавати громадськості можливість обговорювати проекти законодавчих документів, стратегій, програм;
- забезпечити участь громадськості в громадських слуханнях, щодо запланованого будівництва;
- сприяти освітньо-просвітницькій роботі екологічних громадських організацій;
- залучати громадськість до обговорення проектів, які претендують на фінансову підтримку з Державного екологічного фонду;
- залучати громадськість в якості громадських екологічних інспекторів до участі в природоохоронних заходах.

Реалізація відповідних законодавчих, організаційних і фінансових заходів для **забезпечення доступу громадськості до екологічної інформації** і її поширення, зокрема щодо:

- прогнозованих впливів на навколишнє середовище через плановане будівництво/виробництво
- природоохоронних ініціатив місцевих органів влади;
- інвестиційних зобов'язань щодо реалізації природоохоронних заходів на приватизованих об'єктах;
- дозволів на рубку дерев;
- результатів моніторингу щодо якості питної води і повітря, екологічного стану і обмежень в користуванні водоймами; оперативне інформування населення про перевищення концентрацій забруднюючих речовин;
- рішень про вивільнення ГМО в навколишнє середовище і про їх вміст в продукції;
- вміст небезпечних речовин в продукції і пакувальних матеріалах;
- правил поведінки при перебуванні на територіях природоохоронних об'єктів;
- штрафів за недотримання природоохоронного законодавства;
- результатів судових процесів і висновків екологічної прокуратури щодо порушень природоохоронного законодавства.

3.6. Екологічна освіта та наукове забезпечення реалізації національної екологічної політики

Підготовка висококваліфікованих спеціалістів екологів і постійне підвищення їх професійного рівня, відповідне матеріально-технічне і фінансове забезпечення наукової діяльності, швидке впровадження в практику результатів досліджень і новітніх технологій є важливими передумовами реалізації екологічної політики. Для вирішення цих завдань необхідно:

забезпечити підготовку спеціалістів екологів і підвищення їх кваліфікації в системі професійно-технічної і вищої освіти, що передбачає:

- розробка національних і адаптація кращих іноземних зразків навчальних посібників для закладів професійно-технічної та вищої освіти із залученням фахівців Мінприроди, наукових установ, екологічних громадських організацій;
- до програм екологічної освіти включити вивчення:
  - найкращих існуючих практик щодо очищення стічних вод, уловлення шкідливих речовин у викидах в атмосферне повітря, поводження з відходами, очищення/відновлення ґрунтів;
  - основ ведення органічного сільського господарства та точного землеробства;
  - основних вимог Директив ЄС щодо охорони навколишнього природного середовища;
  - впровадження системи екологічного управління на підприємствах;
- налагодження співпраці та обмін досвідом щодо методик викладання і змісту програм екологічних дисциплін між вищими навчальними закладами України і провідними вищими навчальними закладами, що приєдналися до Болонського процесу;
- вдосконалити систему екологічного навчання та підвищення кваліфікації посадових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування та вищої керівної ланки підприємств, діяльність яких визначена як екологічно небезпечна;

зосередити наукові дослідження на вирішенні актуальних екологічних завдань:

- комплексне дослідження актуальних екологічних проблем і визначення оптимальних (малозатратних, соціально значущих) шляхів їх вирішення;
- збереження біологічного та ландшафтного різноманіття;
- оцінка ризику потенційного впливу ГМО на навколишнє природне середовище та здоров'я населення шляхом проведення досліджень в замкнених системах і на тестових ділянках;
- розробка новітніх технологій безпечної утилізації, переробки, знезараження та захоронення відходів і небезпечних хімічних речовин;
- розробка новітніх технологій очищення стічних вод та уловлення небезпечних речовин у викидах в атмосферне повітря;
- збереження родючості ґрунтів і очищення забруднених земель;
- оздоровлення річкових басейнів;
- методичне забезпечення створення єдиної мережі моніторингу стану довкілля;
- розширення міжнародного наукового співробітництва в сфері охорони довкілля;
- вивчення та прогнозування характеру впливу глобальної зміни клімату на рослинний світ;
- альтернативні джерел енергозабезпечення;

- розробка та впровадження методів дистанційного зондування землі для вирішення природоохоронних завдань;
- розробка математичних моделей, сценаріїв виникнення і розвитку надзвичайних ситуацій на потенційно небезпечних об'єктах;
- розробка моделей розвитку паводків і затоплення територій для регіонів, що зазнають їх впливу.